

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra Pedagogiky a psychologie

Diplomová práce

Srovnání programů prevence šikany v České republice a v zahraničí

Comparing bullying prevention programs in Czech Republic and abroad

Vypracovala: Martinková Barbora

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Jiří Kressa Ph.D.

České Budějovice 2019

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Jiřímu Kressovi Ph.D. za veškerou pomoc při realizaci této diplomové práce. Velice si vážím všech odborných rad, myšlenek a nápadů, které mi poskytl a skrze nichž moji práci obohatil. Rovněž si cením ochoty a trpělivosti, kterou mi po celou dobu projevoval.

Veliké poděkování patří také mé rodině, která mi po celou dobu mých studií byla velikou oporou. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat celému vedení ZŠ Kubatova, za vstřícnost a ohleduplnost během mých studií, školní metodičce prevence, za odbornou pomoc v oblasti prevence na školách a zástupcům preventivních programů, kteří mi ochotně poskytli potřebné informace a rady k napsání této práce.

Nakonec patří velký dík Vladimíru Jiroudkovi, který byl velmi trpělivý a nápomocný ve všech mých studijních i životních situacích po celou dobu mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne:

Martinková Barbora

Abstrakt

Práce bude zaměřena na české a zahraniční programy prevence šikany, které bude porovnávat mezi sebou, zhodnocovat jejich výsledky a jejich dopady na problematiku šikany na základních školách.

Na úvod se práce bude věnovat preventivním programům proti šikaně na školách z hlediska jejich historického rozvoje. Dále budou popsány vybrané české a zahraniční programy prevence šikany. V poslední části budou programy porovnávány a vyhodnoceny na základě kvalitativní analýzy textu podle předem daných kritérií.

Z výsledků bude možné určit kvalitu českých preventivních programů týkajících se šikany oproti zahraničním. Zároveň bude možné navrhnout, jestli a v čem je potřeba české preventivní programy zlepšit, co zachovat, jaké ze zkoumaných programů je nejlepší aplikovat na školách, případně jaké programy týkající se šikany v česku chybí.

Klíčová slova: šikana, preventivní program, srovnání, zahraničí, prevence

Abstract

The thesis will be comparing Czech and foreign programs of bullying prevention. It will evaluate their results and their bullying impact at elementary schools.

Introduction will be focused on bullying preventive programs according to their history. The bullying prevention programs will be described, compared and evaluated according to predefined criteria.

Based on the result it will be possible to determine the quality of the Czech bullying prevention programs versus foreign bullying prevention programs. Concurrently it will be possible to suggest, if the Czech prevention programs need to be improved, what to preserve, which program is missing in the Czech Republic and which programs would be great to apply in the Czech Republic.

Keywords: bullying, prevention program, comparing, abroad, prevention

Obsah

Úvod.....	8
1. Prevence.....	9
1.1. Primární prevence	10
1.1.1. Typy primární prevence	11
2. Šikana.....	12
2.1. Podoby šikany	12
2.1.1. Přímá šikana.....	13
2.1.2. Nepřímá šikana	13
2.1.3. Kyberšikana	13
2.2. Zúčastnění v procesu šikany	14
2.3. Školní šikana	16
2.4. Prevence školní šikany	16
2.5. Šikana z pohledu zákona.....	17
3. Školství v jednotlivých porovnávaných zemích	19
3.1. Česká republika.....	19
3.2. Finsko.....	19
3.3. Norsko	20
4. Programy primární prevence šikany v České republice	22
4.1. Český školní program proti šikanování	23
4.1.1. Výsledky programu.....	28
4.2. Program Minimalizace šikany (MIŠ).....	29
4.2.1. Výsledky měření projektu MIŠ	31
4.2.2. Současná podoba programu <i>Minimalizace šikany</i>	32
4.3. Vybrané organizace v České republice vytvářející preventivní programy proti šikaně.....	36
4.3.1. Etické dílny®	36
4.3.2. DO SVĚTA z. s.....	37
4.3.3. Centrum prevence CéPéčko	39
5. Programy primární prevence šikany v zahraničí	44

5.1.	Olweus Bullying Prevention Program	44
5.1.1.	Výsledky programu.....	46
5.2.	KiVa	47
5.2.1.	Výsledky programu.....	48
5.3.	Roots of Empathy.....	49
6.	Metodologie	51
6.1.1.	Charakteristika výzkumu	52
6.1.2.	Cíl výzkumu	52
6.1.3.	Výzkumný problém.....	52
6.1.4.	Výzkumné otázky	52
6.1.5.	Výzkumné metody	52
6.1.6.	Výzkumný soubor	53
7.	Komparace jednotlivých programů	54
7.1.1.	Hlavní cíle programů	55
7.1.2.	Metody a formy práce programů.....	56
7.1.3.	Spolupráce doba trvání programu	57
7.1.4.	Podpora škole.....	59
7.1.5.	Evaluaace a výsledky.....	60
7.1.6.	Pokrytí a současnost.....	61
8.	Limity výzkumu.....	62
9.	Diskuze	63
10.	Závěr	67
	Seznam použité literatury.....	69
	Dokumenty dostupné z internetu.....	73
	Internetové zdroje	74
	Zdroje obrázků.....	76
	Seznam obrázků	78
	Seznam tabulek	78
	Seznam příloh.....	79
	Příloha č. 1	79
	Příloha č. 2	83

Úvod

Problematika šikany je aktuální téma umocněné rozvojem technologií, jejichž rozmach s sebou přináší mimo jiné snadnější možnosti k šikanování. Každá škola má povinnost s problematikou šikany pracovat a na její rozvoj reagovat minimálně v rámci povinných dokumentů. Z úst mnoha ředitelů a výchovných poradců můžeme zaslechnout, že na jejich škole se šikana nevyskytuje, nicméně tato prohlášení vyvrátilo mnoho výzkumů, které výskyt šikany na školách plošně potvrzují.

Jedním z možných způsobů řešení problematiky šikany na školách je program prevence šikany. V zahraničí je možné zaznamenat spoustu ověřených programů, jejichž výsledky ukazují na jejich pozitivní přínos a vliv. Je tomu tak ale i v České republice? Existuje zde kvalitní program prevence šikany, který by se dal aplikovat celostátně? Je zde něco, co programům prevence šikany v České republice chybí a čím by se mohly inspirovat od zahraničních programů?

Na tyto a další otázky bude odpovězeno v rámci této diplomové práce. Budou vybráni zástupci českých i zahraničních programů, jež budou popsány a na základě stanovených kritérií budou porovnávány. Dojde k vyhodnocení, zda v České republice existuje dostatečně kvalitní preventivní program, jež by mohl konkurovat programům zahraničním. Na základě poznatků z této práce poté bude možné navrhnout dílčí změny u českých programů vedoucí k jejich zlepšení.

1. Prevence

Slovník cizích slov vykládá slovo prevence jako „předcházení něčemu nebo ochrana před něčím“. Na prevenci můžeme nahlížet jako na soubor intervencí, jejichž cílem je zamezit či snížit výskyt a šíření rizikového chování. Nejrychleji se vyvíjela prevence užívání návykových látek. Stala se tak tvůrcem a hybatelem procesu vývoje prevence jako celku¹. Prevenci členíme na prevenci primární, sekundární a terciární. Primární prevence se zaměřuje na osoby, u nichž se rizikové chování ještě nevyskytlo a snaží se mu předcházet. Sekundární prevence se snaží předcházet šíření, rozvoji a přetrvávání rizikového chování. Zaměřena je na ohrožené skupiny (mládež, menšiny atd.), které již byly daným faktorem ovlivněny. Cílem terciární prevence je bránit opakujícímu se rizikovému chování a předcházet potížím spojených s určitým negativním faktorem.

Dle cílové skupiny je prevence členěna také na všeobecnou (celá populace), selektivní (skupiny populace s předpokladem rizikového chování) a indikovanou (skupiny populace s projevy rizikového chování a jeho předpokládaným rozvojem).

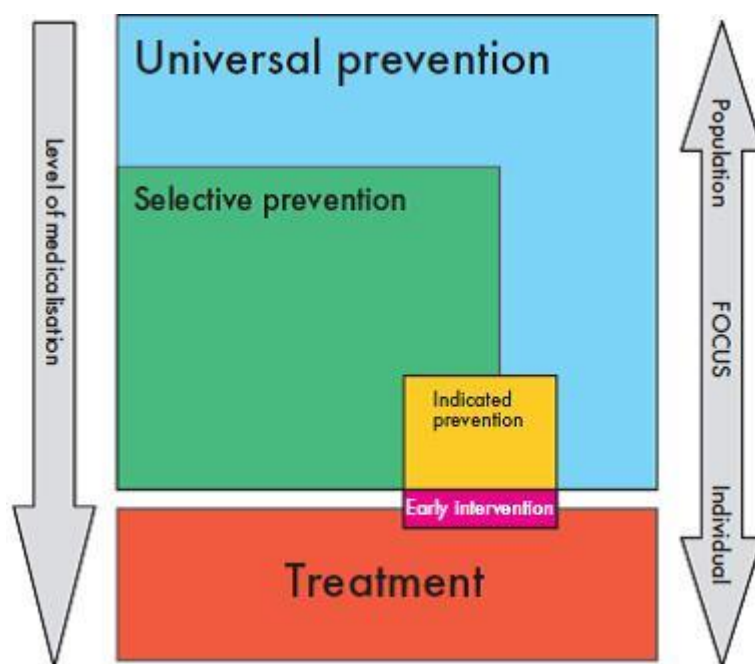
Všeobecná primární prevence se zaměřuje na obecnou populaci, rozděluje se dle věku účastníků, přičemž rizikové jevy zde nejsou konkrétně identifikovány.

Selektivní primární prevence cílí na určité skupiny populace či jednotlivce, u kterých je zaznamenáno zvýšené riziko projevu negativních jevů, tj. jsou zde přítomny rizikové faktory. Tyto skupiny bývají rizikovým chováním více ohroženy (např. vlivem prostředí či sociálních vazeb).

Indikovaná primární prevence pracuje se skupinou či jednotlivci, u kterých se již rizikové chování projevilo, jejím cílem je předcházet rozvoji rizikového chování. Součástí indikované primární prevence je včasná intervence, která je na hranici léčby.

¹ MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-392-1. s. 18

Na tomto obrázku lze vidět typy primární prevence v rámci jednotlivých úrovní.

Obrázek 1 - Rozdělení prevence v úrovních

Tato práce je převážně zaměřena na programy, které se zabývají primární prevencí.

1.1. Primární prevence

Dle MŠMT je jako primární prevence uvedena výchova ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování, k rozvoji psychosociálních dovedností a zvládnání zátěžových situací osobnosti. Primární prevence se zaměřuje na agresi, šikanu, kyberšikanu, násilí, vandalismus, intoleranci, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobii, homofobii, záškoláctví, závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus, gambling, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, spektrum poruch příjmu potravy, negativní působení sekt a sexuální rizikové chování.

V primární prevenci by neměly převažovat metody slovní (výklad, přednáška, vysvětlování), výjimkou jsou metody slovní dialogické (rozhovor, práce s textem, napodobování). Hojně by se měly zařazovat metody aktivizační (diskuze, řešení problémů, situační a inscenační metoda) a komplexní metody (brainstorming, mediální technologie). Metody by se měly střídat a využívat co nejefektivněji.

Efektivita primární prevence je uvedena v publikaci s názvem *Zásady efektivní primární prevence*, která vznikla díky grantovému projektu MŠMT². Jedná se o přehled postupů osvědčených v rámci primární prevence. Publikace je zaměřena na prevenci užívání návykových látek, nicméně fakta se dají aplikovat i na jiné oblasti rizikového chování.

Jako zásady všeobecné primární prevence uvádí: program začíná pokud možno brzy a odpovídá věku, program je malý a interaktivní, program zahrnuje podstatnou část žáků, program zahrnuje získávání relevantních sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život, program bere v úvahu místní specifika, program využívá pozitivní modely, program zahrnuje legální i nelegální návykové látky, program zahrnuje snižování dostupnosti návykových rizik, program je soustavný a dlouhodobý, program je prezentován kvalifikovaně a důvěryhodně, program je komplexní a využívá více strategií, program počítá s komplikacemi a nabízí dobré možnosti, jak je zvládat.³

1.1.1. Typy primární prevence

Primární prevenci můžeme rozlišovat na specifickou a nespecifickou. Specifická primární prevence se zaměřuje na konkrétní situace a konkrétní případy rizikového chování, nespecifická prevence se pomocí různých aktivit naopak snaží předcházet výskytu negativních jevů a snížit jejich riziko.

Veškeré výše popsané typy primární prevence jsou používány jako preventivní opatření ke vzniku sociálně patologických jevů, ve školním prostředí převážně šikany.

² Výchova ke zdraví na základních školách s důrazem na prevenci problémů působených návykovými látkami (MŠMT ČR RS 97 096)

³ NEŠPOR, Karel, Ladislav CSÉMY a Hana PERNICOVÁ. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag, 1999 s. 8 – 11

2. Šikana

Říčan⁴ definuje šikanu jako ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit, jedná se o opakované jednání, ve velmi závažných případech i jednání jednorázové s hrozbou opakování.

Ze zahraničních autorů se šikanou zabýval například Olweus⁵, který definuje šikanu jako opakované agresivní chování, kde panuje nerovnováha síly mezi agresorem a obětí.

MŠMT šikanu charakterizuje ve svém pokynu⁶ jako agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učiteli, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoúčelností agrese.

Základními všeobecnými znaky šikany tedy jsou: asymetrický vztah moci mezi agresorem a obětí, nemožnost či neschopnost obrany a stále dokola se opakující situace.

Obvyklou příčinou šikany bývá „bavení třídy“, předvádění se, upoutání pozornosti na svou osobu, ale také uspokojení z týrání jiného člověka, pocit nadřazenosti, touha po moci, kompenzace méněcennosti nebo uspokojení ze zisku materiálních věcí „bez námahy“.

2.1. Podoby šikany

Šikana může nabývat mnoha podob. Olweus⁷ a Rigby⁸ uvádějí, že šikana může probíhat přímo a otevřeně formou kopání, nadávek apod. nebo nepřímo formou šíření pomluv, vyloučení ze skupiny atd. Kolář⁹ šikanu klasifikuje dle následujících kritérií:

⁴ ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 21

⁵ OLWEUS, Dan, c1993. *Bullying at school: what we know and what we can do*. Cambridge, USA: Blackwell. ISBN 0631192417.

⁶ Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany na školách a školských zařízeních (č.j. MSMT-21149/2016)

⁷ OLWEUS, Dan, c1993. *Bullying at school: what we know and what we can do*. Cambridge, USA: Blackwell. ISBN 0631192417.

⁸ RIGBY, Ken, 2002. *New perspectives on bullying*. Philadelphia, PA: J. Kingsley. ISBN 185302872x.

⁹ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. 255 s. ISBN 80-7367-014-3.

fyzickou x verbální, přímou x nepřímou, aktivní x pasivní. Z poznatků těchto autorů je možné šikanu klasifikovat do dvou typů a to na přímou a nepřímou.

Samozřejmě nesmíme opomenout kyberšikanu, která vznikla s vývojem technologií a stala se tak problémem až v posledním desetiletí.

2.1.1. Přímá šikana

Přímá šikana může probíhat formou fyzického násilí, slovního napadání, podmiňování si oběti apod. Zahrnuto je poškozování či krádež osobních věcí, fyzické napadání (bití, kopání atd.), nabádání či nucení k nepříjemným až nebezpečným činnostem, nadávání, urážení, posměch a mnoho dalšího.

2.1.2. Nepřímá šikana

Podstatou nepřímé šikany je sociální izolace jedince. Oběť je vylučována ze skupiny, kolektiv ji nebere na vědomí a nekomunikuje s ní. Oběť se pak snaží různým způsobem zavděčit (neposlušnost k autoritám, neplnění povinností atd.), nicméně účinek bývá opačný.

Nepřímá šikana bývá často s přímou šikanou kombinována.

2.1.3. Kyberšikana

Kyberšikana (online šikana, kybernetická šikana) je forma šikany, která nabývá své podoby pomocí médií jako je počítač, mobilní telefon apod. Kyberšikana bývá s „tradiční šikanou“ velmi úzce spojena. Základní rysy „tradiční šikany“ se vyskytují i u kyberšikany, nicméně nabývají rozdílné formy. Útoky na oběť se odehrávají online a chybí tak vztah mezi obětí a agresorem, což dává možnost agresorovi zůstat v anonymitě. Kyberšikana však často probíhá zároveň s „tradiční šikanou“, kdy je oběť trýzněna jak v offline, tak online světě.

Jednu z definic kyberšikany, která ji komplexně vystihuje, zpracovali například Priceová a Dalgleish¹⁰: „Kyberšikana je kolektivní označení forem šikany prostřednictvím elektronických médií, jako je internet a mobilní telefony, které slouží k agresivnímu a záměrnému poškození uživatele těchto médií. Stejně jako tradiční šikana zahrnuje i kyberšikana opakované chování a nepoměr sil mezi agresorem a obětí.“

¹⁰ PRICE, Megan, John DALGLEISH, *Cyberbullying: Experiences, Impacts and Coping Strategies as Described by Australian Young People*, Australia, Youth Studies Australia, 2010. ISSN: 1038-2569

2.2. Zúčastnění v procesu šikany

Při řešení šikany bývá pozornost často nesprávně zaměřena pouze na oběť a agresora, v lepším případě i na přihlízející a rodinu. V rámci šikanování jsou však účastníci všichni, kteří s ní přicházejí do kontaktu, ať už přímo nebo nepřímo. Účastníkem šikany je agresor (šikanující), pomocník a podporovatel agresora, oběť (šikanovaný), zastánce (obránce), přihlízející (nezúčastnění), ale také pedagog daného kolektivu, rodina oběti a agresora, místní komunita a celá společnost.

Níže jsou popsáni vybraní účastníci šikany.

Oběť

Oběť často bývá nejslabším členem skupiny, přesto osobnost oběti není jednoznačně vymezena a obětí se může stát téměř kdokoli (například kvůli své úspěšnosti). Oslabení oběti může být jak psychické, tak fyzické. Typickými oběťmi jsou psychicky slabí, zranitelní jedinci, kteří neumějí skrývat strach a jsou oproti agresorům méně zdatní. Ohrožené mohou být také osoby, které určitým způsobem vyčnívají (brýle, barva pleti, barva vlasů, postava, národnost, řečové obtíže, postižení, poruchy osobnosti, sociální faktory, nemoci apod.).

Agresor

Agresor je ten, kdo se aktivně účastní šikany, zvláště ten, který ji začíná a vede (iniciátor).¹¹ Agresoři jsou silní, krutí a hrubí, škodolibí, zlomyslní, bývají to rváči, oplývají touhou po moci, mívají slabý prospěch a vyskytují se u nich problémy s nekázní. Agresor zpravidla bývá u vrstevníků neoblíbený a chybí mu empatie. Nicméně není možné agresorovo chování takto generalizovat. Jsou agresoři, kteří navenek působí slušně, kultivovaně a vtipně a mohou být vlivnými členy skupiny. Motivy agresorů jsou často žárlivost, nuda, objeovávání, poutání pozornosti, kompenzování svých nedostatků apod.

Agresorem se může stát i bývalá oběť. Často se tímto způsobem snaží daný jedinec preventivně předejít možné šikaně zaměřené proti jeho osobě.

¹¹ ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 53

Zastánce

Zastánce je jedinec, který se aktivně zastává oběti. Zastánců není mnoho a převažují mezi nimi dívky. Zastánci bývají vlivní a oblíbení, jsou prosociální a mají smysl pro odpovědnost (povětšinou získanou v rodině). Jsou to jedinci, kteří rádi vrstevníkům pomáhají i v jiných situacích a ví, že silný by měl chránit slabého. Kolektiv je odolnější vůči šikaně, pokud je v kolektivu více takových jedinců.

Přihlízející

Přihlízející (nebo také třídní publikum) jsou jedinci, kteří jsou svědky šikany, jež se dotýká jejich kolektivu. Přihlízející mohou být motivací pro agresora, který chce získat jejich pozornost, ukázat svou moc nebo se jen předvést. Chlapci se mohou snažit zaujmout dívky či „odstranit“ svého soka. U žáků, kteří jsou svědky dlouhodobé šikany, se projevuje strach a pomalu se začínají přidávat na stranu agresorů, což jim může přinášet pocit bezpečí. V lepším případě jen pasivně přihlížejí a nedělají nic.

Pedagog

Pedagog má ve školním kolektivu na vznik šikany a její průběh velký vliv. Může šikanu odstartovat nevhodně zvolenými otázkami, kritikou (i oprávněnou) slabého či vyčleňovaného žáka. Pedagog by se měl snažit šikaně předcházet, nepodněcovat ji, vytvářet v kolektivu pozitivní atmosféru, empaticky vnímat situaci v kolektivu pro rozpoznání šikany a vědět, jak s výskytem šikany naložit. Učitelé často nevědomky sympatizují s agresory a oběti jim jsou nesympatické či je vnímají jako problémové. Na to si musí dávat pozor, jinak se stanou spojenci agresorů a pro oběť nebude úniku.

Rodiče

Rodinné prostředí, vztahy a výchova mají velký vliv na všechny účastníky šikany. Rodiče agresorů o zainteresovanosti svého dítěte většinou neví a pokud se to dozví, tak problém zlehčují a vidí v tom nevinné škádlení. Svého dítěte se zastávají nebo agresivně oponují. To pak agresora ještě více povzbuzuje k ubližování. Vyskytují se ale i opačné případy, kdy si sami rodiče nevědí rady a chováním svého dítěte trpí. Rodiče oběti se o šikaně ve většině případů dozví dříve, buď se jim dítě svěří nebo si všimnou nápadných změn v chování a počínání jejich dítěte. Oběť často nemá zájem o to, aby rodiče zasahovali, bojí se, že by se tím situace ještě zhoršila nebo nemají důvěru v pedagoga. Rodiče svým potomkům radí, aby si agresora nevsímali, nebránili se, vydrželi to nebo si to s agresorem vyřídili sami. Tyto rady v dítěti vzbuzují více strachu a pocit

osamělosti. Rodiče by měli dítě emočně podpořit, zajistit jeho ochranu a spolupracovat ohledně tohoto problému se školou. Spolupráce školy a rodičů je v případě školní šikany velice důležitá a téměř nezbytná.

2.3. Školní šikana

Školní šikana je specifická tím, že se odehrává v prostředí školy. Velmi se odráží na třídním kolektivu a klimatu třídy, jelikož žáci spolu denně tráví většinu času. Se šikanou se žáci, jako jedním ze sociálně patologických jevů, setkávají nejčastěji.

V teoretickém rámci sociokulturního přístupu je školní šikana chápána jako proces, který je utvářen v každodenních interakcích mezi dětmi, pedagogy a rodiči v prostředí školy. Součástí procesu utváření šikany je vyjednávání významu konkrétního chování, zejména toho, co je považováno za normální a žádoucí chování a jak se chovat k těm, kteří normy takového chování porušují.¹²

2.4. Prevence školní šikany

Říčan¹³ popisuje zásady a opatření na různých úrovních, které slouží k prevenci šikany a přispívají ke kvalitnější školní práci. Rozlišuje prevenci na úrovni školy jako celku, na úrovni jednotlivých tříd a na úrovni jednotlivců.

Preventivní opatření na úrovni školy zahrnují zejména: vzájemnou solidaritu pedagogů (v případě opory od spolupracovníků a vedení školy řeší pedagog nastalou situaci s menšími obavami, tím pádem efektivněji), vztahy mezi rodiči a pedagogy (vzájemná důvěra mezi rodiči a pedagogy podporuje spolupráci), etickou výchovu (vštěpování základních společenských hodnot a jejich aplikování), školní řád (obecné zásady chování a ohleduplnosti, zákaz násilí a stanovení sankcí), dozory (pedagogický dohled snižuje agresorovy možnosti) a informovanost rodičů (pokud jsou rodiče o šikaně informováni, počítají s tím, že se může vyskytnout a jsou pak přívětivější k řešení tohoto problému).

Na úrovni jednotlivých tříd lze do preventivních opatření zahrnout anonymní dotazník (ve vyšších ročnících pomáhá se zmapováním situace a klimatem ve třídě), chartu třídy (žáky a učitelem stanovené zásady), dále pak pedagogickou komunitu (setkávání žáků

¹² JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 9788024729923.

¹³ ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

a učitele určených k projednávání záležitostí, jež si žáci navrhli) a víkendové rekreačně zážitkové pobyty (k navázání důvěry a lepšímu poznání).

Co se týče prevence na úrovni jednotlivců, je potřeba brát v potaz individuální sledování potencionálních obětí (sledování žáků, co se již v minulosti oběťmi stali nebo k tomu mají předpoklady – pozorování probíhá při běžné práci i výjimečných činnostech) a pravidelné individuální rozhovory se všemi žáky (učitel žáky zná, zajímá se o jejich starosti, radosti a problémy – pravidelné rozhovory šetří čas při řešení výchovných problémů).

2.5. Šikana z pohledu zákona

Šikana může být dle zákona považována za trestný čin:

- trestný čin omezování osobní svobody (podle § 231),
- trestný čin vydírání (podle § 235),
- trestný čin útisku (podle § 237),
- trestný čin loupeže (podle § 234),
- trestný čin ublížení na zdraví (podle § 221),
- trestný čin poškozování cizí věci (podle § 257),
- trestný čin znásilnění (podle § 241) či pohlavního zneužívání (podle § 242).

Žák mladší 15 let není trestně odpovědný, může mu však být uloženo soudem pro mládež doporučení (dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve střediscích výchovné péče, ochrannou výchovu).

Pro nezletilé osoby starší 15 let je trestní odpovědnost posuzována soudy pro mládež s ohledem na rozumovou a mravní vyspělost jedince.

Po dovršení 18 let věku jsou osoby plně trestně odpovědné a jejich činy se projednávají běžným způsobem v trestním řízení.

Prokáže-li se zanedbání povinností některého z pedagogů, může být právně nebo pracovněprávně potrestán, protože pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. V oprávněných případech může poškozený požadovat náhradu škody.

Zákony jednotlivých zemí mají samozřejmě velký vliv na školství daných zemí, jeho historický vývoj a jeho aktuální stav.

3. Školství v jednotlivých porovnávaných zemích

3.1. Česká republika

České školství, jak jej známe dnes, si v minulosti prošlo mnoha důležitými reformami. Naprosto nejzásadnějším činitelem se stal dokument s názvem Bílá kniha, jež vznikl v roce 2001. V současné době je tento dokument již nahrazen dokumentem *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*¹⁴. Tento dokument pracuje s aktuálním stavem českého školství a klade si za cíl inovovat jej.

Stanovuje si tři hlavní priority:

- 1) Snižovat nerovnost ve vzdělávání
- 2) Podporovat kvalitní výuku a vyučující
- 3) Odpovědně a efektivně řídit vzdělávací systém

V součinnosti s tímto dokumentem jsou vytvářeny podklady a dokumenty, jež jednotlivé cíle konkretizují.

Povinná školní docházka zahrnuje jeden rok předškolního vzdělávání a devět let základního vzdělávání, které je děleno na první a druhý stupeň, tedy 10 let povinné školní docházky od 5 do 15 let, v případě opakování ročníku či odkladu školní docházky i déle. Povinné vzdělávání v České republice na veřejných školách je bezplatné, stejně jako střední a vysokoškolské vzdělávání. Po splnění povinné školní docházky má žák možnost výběru mezi středním vzděláváním zakončeným maturitní zkouškou, středním vzděláváním bez maturitní zkoušky nebo konzervatoří. Po splnění maturitní zkoušky může následovat vyšší odborné vzdělávání či vysokoškolské vzdělávání, které je děleno na další stupně.

Na většině státních škol jsou žáci hodnoceni známkami, méně často pak slovně. Hodnocení jsou průběžně v jednotlivých předmětech a poté souhrnným hodnocením v závěru každého pololetí.

3.2. Finsko

Finsko, jakožto země, která je v celosvětovém měřítku považována za zemi s nejlepším vzdělávacím systémem, své školství nezaměřuje pouze na kvalitu, efektivitu

¹⁴ Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020 [online]. c2014 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf

a internacionalizaci, ale z velké části převážně na individualitu žáků a širokou škálu možností pro každého.

Finské vzdělávání si za jeden z hlavních cílů pokládá přípravu na budoucnost. K tomu jako prostředek využívá situace spojené s praktickým životem. Vzdělávání je ve Finsku bezplatné na všech stupních školského systému. Stát financuje učební pomůcky, obědy, ubytování a náklady na dopravu do školy. Finské školství nezodpovídá pouze ministerstvu školství, ale za jeho bezproblémový chod jsou zodpovědné také obecní úřady. Ty se starají například o financování nebo přijímání nových zaměstnanců. Velmi zajímavé na finském školství je, že nejsou zaznamenávány příliš diametrální rozdíly mezi nejlepšími a nejslabšími žáky. Tento fakt je přisuzován právě zaměření na rovnost a individuálnost každého jednotlivce. Výsledky mezinárodních srovnávacích standardizovaných testů ukazují, že finští žáci dlouhodobě dosahují nejlepších výsledků ve čtenářské gramotnosti, matematických dovednostech a přírodovědných znalostech.

Povinná školní docházka základní školy je určena pro děti od 7 do 16 let, tedy 1. – 9. ročník. Základní školy mohou poskytovat předškolní vzdělání pro děti šestileté a 10. ročník pro žáky, kteří si potřebují zlepšit prospěch či si ujasnit svá další studia. Výuka ve finské základní škole je řízena národním kurikulem, nicméně školy mají ponechánu vysokou míru autonomie. V současné době ve Finsku proběhla reforma školství, která upravuje vyučování předmětů na středních školách. Nebudou již vyučovány předměty, ale budou vyučována témata a tematické okruhy, v jejichž rámci se budou rozvíjet jednotlivé znalosti a dovednosti. Tato reforma má přispívat k přípravě žáku na budoucí život.

3.3. Norsko

Norský vzdělávací systém je považován za jeden z nejlepších vzdělávacích systémů v Evropě, což potvrzuje i úroveň vzdělání, která je vyšší než evropský průměr. Povinná školní docházka v Norsku se týká dětí ve věku od 6 do 16 let, tedy 1. – 10. ročník a je rozdělena do několika stupňů vzdělávání: základní škola (*Barneskole*) a nižší střední škola (*Ungdomsskole*). Výuka v norských základních a nižších středních školách je řízena národním kurikulem. Dalším, již volitelným stupněm vzdělávání, je vyšší střední škola (*Videregående skole*), které se většina studentů nevyhne. I přes to, že navštěvování vyšší střední školy není povinné, tak díky trhu práce a norské legislativě

je téměř nemožné získat práci bez dosažení tohoto vzdělání. Po dokončení vyšší střední školy má student možnost nastoupit na vysokou školu.

Většina škol v Norsku je státního typu, do roku 2005 byly soukromé školy v Norsku, až na výjimky, ilegální, z toho důvodu je v Norsku soukromých škol relativně málo.

V počátcích vzdělávání se žáci učí hrou (hrají vzdělávací hry, učí se sociálním dovednostem) a jsou seznamováni se základními pojmy v jazyce (norština i angličtina) a matematice. V následujících ročnících rozvíjí další matematické a jazykové dovednosti, sociální studie, gymnastiku atd. Během základní školy žáci nejsou známkováni, ale učitelé hodnotí práci žáků slovním hodnocením, které zachycuje žákovy studijní aktivity, pokroky, rozvoj a získané zkušenosti. Testy mohou být hodnoceny neoficiální známkou, která má poukazovat na pokrok v dané oblasti. Znamky začínají žáci dostávat na nižší střední škole, tyto známky jsou pak podmínkou pro přijetí do vyššího stupně vzdělávání.

Již v rámci nižší střední školy si žáci volí jeden nepovinný předmět nějakého zaměření, na vyšší střední škole si pak volí další zaměření.

Státní školy v Norsku jsou pro občany Norska i zahraniční studenty bezplatné a nenajdete zde speciální školy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Prostředí škol je těmto žákům uzpůsobeno a inkluzivní vzdělávání zde funguje již dlouhou dobu.

Ve vzdělávání se zaměřují na osobní přístup k žákům, diskuzi v hodinách, vlastní zodpovědnost žáků, týmovou spolupráci, učitel pak převážně zastává roli poradce, koordinátora a pozorovatele.

V Norsku je kladen velký důraz na vzdělávání pedagogů, jehož systém je velice propracovaný.

4. Programy primární prevence šikany v České republice

Co se týče českého prostředí, tak prevenci šikany na školách určuje převážně *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany na školách a školských zařízeních* (č.j. MSMT-21149/2016)¹⁵. Hlavní cíl, který si tento metodický pokyn stanovuje, je pomoc školám a školským zařízením v porozumění fenoménu šikany, možnostem, jak šikaně účinně předcházet a jak na ní efektivně reagovat, pokud se vyskytne. České školy si mohou preventivní programy zaměřené na šikanu vytvářet individuálně a často tak činí právě na základě pokynu MŠMT. Existují organizace, které s vytvářením preventivního programu škoře pomáhají. Školy mají také možnost si objednat z nabízených programů prevence šikany, které budou vykonávány jednorázově nebo pravidelně začleňovány do výuky. Tyto programy v České republice vytváří velké množství organizací, mnoho z nich má certifikát MŠMT.

Dokumenty v českých školách týkající se šikany¹⁶

Na každé základní škole je zaměstnán metodik prevence sociálně patologických jevů, jenž má za úkol „mapovat“ školní situaci a být nápomocen při řešení rizikových projevů chování. Spolupracuje s vedením dané školy, výchovným poradcem a rodiči. Zároveň vytváří, upravuje a pomáhá aplikovat dokumenty týkající se sociálně patologických jevů.

Povinností školy je mít k dispozici dokumenty týkající se sociálně patologických jevů: *Minimální preventivní program, Krizový plán školy, Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů na školách a školských zařízeních, Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany na školách a školských zařízeních, Program proti šikanování a Deník metodika prevence.*

Metodik prevence každý rok vytváří *Minimální preventivní program*, v němž jsou uvedeny obecné informace a doporučení pro školu, dále pak doporučení pro pedagogy, jež se ocitnou v krizové situaci, doporučení ohledně spolupráce s rodiči a také akce, které v nastávajícím roce v rámci prevence proběhnou. *Minimální preventivní*

¹⁵ Metodické dokumenty: Doporučení a pokyny. MŠMT [online]. 2013 [cit. 2018-01-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporučení-a-pokyny>

¹⁶ Osobní rozhovor s metodikem prevence

program bývá na konci každého školního roku vyhodnocován a s výsledky bývá seznámen pedagogický sbor.

Krizový plán školy obsahuje doporučené rady a postupy pro pedagogické pracovníky v případě projevení se a rozvinutí sociálně patologického jevu.

Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů na školách a školských zařízeních je dokument MŠMT, vymezující aktuální terminologii v souladu s terminologií zemí EU. Začleňuje prevenci do školního vzdělávacího programu a školního řádu, popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka, definuje *Minimální preventivní program*, doporučuje postupy školám a školským zařízením při výskytu vybraných rizikových forem chování dětí a mládeže.¹⁷ Obsahuje také přílohy nazvané: *Co dělat, když – intervence pedagoga*. Každá příloha je věnována jedné oblasti sociálně patologických jevů a vymezuje konkrétní východiska a postupy při jejich řešení.

Dalším dokumentem MŠMT je *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany na školách a školských zařízeních*.¹⁸ Jeho cílem je pomoci porozumět školám a školským zařízením fenoménu šikany, možnostem, jak jí předcházet a jak na ní efektivně reagovat, pokud dojde k jejímu výskytu.

Školní metodik prevence také vytváří *Program proti šikanování*, který obsahuje obecné informace o šikaně a její prevenci a také navrhuje správný postup při výskytu šikany. Metodik je povinen si vést deník, do nějž zaznamenává vše, co se v rámci prevence sociálně patologických jevů na škole odehrálo a zároveň zaznamenává všechny případy sociálně patologických jevů, které se na škole vyskytly. Zápisy z deníku jsou přítomny v již zmiňovaném závěrečném vyhodnocení.

4.1. Český školní program proti šikanování

Nejznámějším preventivním programem v České republice, který se zaměřuje na prevenci šikany na školách, se stal *Český školní program proti šikanování* nebo také *Hradecký školní program proti šikanování*. Aplikováním metod tohoto programu se podařilo v experimentální škole za pouhé 4 měsíce snížit výskyt šikany o 42,5 %, přičemž podobných výsledků bylo dosaženo rovněž po zavedení tohoto programu do dalších

¹⁷ Metodické dokumenty: Doporučení a pokyny. MŠMT [online]. 2013 [cit. 2018-01-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuzeni-a-pokyny>

¹⁸ Metodické dokumenty: Doporučení a pokyny. MŠMT [online]. 2013 [cit. 2018-01-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuzeni-a-pokyny>

17 českých škol (viz. *Minimalizace šikany*). Program šikanu prostřednictvím nové metodiky diagnostikuje a následně eliminuje nedostatky. Touto cílenou a alternativní „léčbou“ se dosahuje mimořádně účinného a rychlého efektu.

Při vytváření programu byl kladen důraz na teorii, metodiku, diferenciální diagnostiku a alternativní léčbu šikanování popsanou v knize *Bolest šikanování* od autora programu Michala Koláře. Dalším zdrojem cenných informací byl *Program proti šikanování* profesora Olweuse a okrajově další světové programy jako například *Sheffieldský program* z Velké Británie¹⁹, školní politika vůči šikanování z Irska²⁰, *Portlandský výchovný program proti šikanování* pocházející z USA a další.²¹

Program byl zaváděn na škole, ve které panuje pozitivní sociální klima a vyskytují se zde dobré vztahy. V první etapě programu proběhlo vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti primární a sekundární prevence šikanování, následně pedagogové s podporou supervizora převáděli vypracovaný program do praxe. Nakonec proběhla evaluace efektivity programu a vzdělávání pedagogů pomocí dotazníků.

Český školní program proti šikanování se zaměřuje na specifickou primární prevenci, tedy předcházení konkrétnímu problému (šikanování), ale také na sekundární prevenci, v tomto případě vzdělávání pedagogů tak, aby dokázali adekvátně reagovat a účinně řešit výskyt šikany, případně věděli, na koho se obrátit.

Aplikováním programu na škole nesmí prevence šikany skončit, škola by měla pokračovat v rozvíjení a upevňování programu. Dále program zhodnocovat a provádět kontrolní měření efektivity.

Podstatou programu je 13 klíčových komponent:

1. Společné vzdělávání a supervize
2. Užší realizační tým
3. Zmapování situace a motivování pedagogů pro změnu
4. Společný postup při řešení šikanování
5. Prevence v třídních hodinách
6. Prevence ve výuce

¹⁹ SMITH, Peter K. a Sonia SHARP, 1994. *School bullying: insights and perspectives*. New York: Routledge. ISBN 0-415-10372-x.

²⁰ SMITH, Peter K., D. J. PEPLER a Ken RIGBY, 2004. *Bullying in schools: how successful can interventions be?*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-82119-3.

²¹ KOLÁŘ, Michal. *Školní program proti šikanování*. Státní zdravotní ústav [online]. 2003 [cit. 2018-07-04]. Dostupné z: <http://www.pppcb.cz/attachment/201009131328221513038444.pdf>

7. Prevence ve školním životě mimo vyučování
8. Ochranný režim
9. Spolupráce s rodiči
10. Školní poradenské služby
11. Spolupráce se specializovanými zařízeními
12. Vztahy se školami v okolí
13. Evaluace

Jednotlivé komponenty naleznete podrobněji popsane níže.

1. Společné vzdělávání pedagogů a supervize odborníků „zvenčí“

Pedagogové nedisponují dostatečnými znalostmi o problematice šikany. Ví velmi málo o samotné šikaně, a ještě méně o tom, jak šikanu odhalit, jak jí účinně předcházet a jak na ní adekvátně reagovat.

Proto bylo vzdělávání pedagogů jedním ze základních komponentů programu. Vzdělávání, jež bylo realizováno prostřednictvím modulového kurzu, se zúčastnil celý pedagogický sbor. Modulový kurz obsahoval: Základní výcvikový kurz (první pomoc při šikanování), Program proti šikanování jako součást školního vzdělávacího programu, Kurz speciální metodiky diagnostiky a léčby šikanování, Supervizní setkávání. Supervizní setkávání probíhalo pravidelně v rámci společných setkání i individuálních konzultací, kde se řešili organizační, metodické a ekonomické otázky.

V rámci vzdělávání byly pedagogům poskytnuty metodické a pomocné materiály, např. kniha *Bolest šikanování* od autora programu, videokazeta *Dětská šikana* a další.

2. Vytvoření užšího realizačního týmu v rámci školy

Na již zmiňovaných supervizních setkáních bylo vytvořeno jádro desetičlenného realizačního týmu (6 třídních učitelů, ředitelka, zástupce ředitele, výchovná poradkyně, metodik programu školy podporující zdraví a řešitel projektu). Užší realizační tým byl sestaven z důvodu řízení činností souvisejících se zaváděním a ověřováním programu, dále pak z důvodu podpory efektivní komunikace mezi účastníky programu a tvorby kultury pedagogické práce příznivé pro budování ochrany dětí před šikanováním.

3. Zmapování skutečné situace na škole a motivování učitelů ke změně

Zmapování situace na škole je důležité pro motivaci, nicméně výsledky musí být pedagogům sdělovány citlivě, jelikož je zde riziko opačného účinku. Pedagogové mívají

představu o šikaně na jejich škole dosti zkreslenou, a často mají sklony ji podceňovat. Zjištění, že se šikana na škole vyskytuje by mělo být bráno jako výzva ke změně. Šetření na experimentální škole probíhalo formou dotazníku pro děti 4. – 9. tříd, později pak pro mladší děti za pomoci již proškolených třídních učitelů.

4. Společný postup při řešení případů šikanování

Program považuje za důležité, aby pedagogové postupovali při řešení šikany stejným způsobem dle krizového scénáře, který by měly mít mimo jiné vypracované všechny školy. V rámci programu byli pedagogové seznámeni s metodikou odborné pomoci při podezření či existenci šikany a byli jim představeny dva základní scénáře, jejichž metodika vychází z knih Michala Koláře²². A to pro situace, které škola zvládne sama a pro ty, na které potřebuje pomoc zvenčí (policie, servisní zařízení).

Scénáře byly pro pedagogy závazné a ti si je mohli v průběhu programu vyzkoušet v rámci vyvstalých situací na dané škole.

5. Prevence v třídních hodinách

Důležitým prvkem pro prevenci šikany se stala systematická a odborná práce s třídním kolektivem, kdy třídní učitelé pracují s dynamikou třídy, a tak ovlivňují i třídní klima a snaží se podporovat a vytvářet pozitivní vztahy ve třídě. Třídnické hodiny by neměly být prostorem pro řešení formalit spojených s chodem třídy, ale měl by zde být poskytnut prostor pro diskusi nad aktuálními tématy třídy, vytvoření třídní charty (dohoda mezi žáky navzájem a také s učitelem), hledání odpovědí na otázky týkající se bezpečí a vztahů, vymýšlení zajímavých aktivit pro společné trávení času a také by měly být zařazeny aktivity a hry pro lepší zvládnání agrese a pro budování vztahů v kolektivu.

Třídnické hodiny v nižších ročnících (1. – 3. ročník) jsou v některých oblastech specifické, zaměřují se hlavně na hry, hraní pohádek, čtení bajek a povídání si o nich.

Pedagogové na experimentální škole shledali takto vedené třídnické hodiny velmi přínosnými a požádali o zařazení tohoto typu vyučovacích hodin jako pevnou součást rozvrhu. Nicméně je nezbytná kvalitní příprava a motivace pedagogů pro správné

²² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. 255 s. ISBN 80-7367-014-3. & KOLÁŘ, Michal, 1997. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.

vedení třídnické hodiny tak, aby tyto hodiny splňovaly svůj účel a nepřinesly výsledky opačné.

6. Prevence ve výuce (občanská výchova, rodinná výchova, ...)

Zakomponování prevence do vzdělávacího procesu je velmi prospěšné. Prevence může být zapojena do předmětů, jež mají k prevenci sociálně patologických jevů blízko, jako je například občanská výchova, rodinná výchova, tělesná výchova, společenské vědy či projektové vyučování. Informovaný a dobře připravený pedagog dokáže prvky prevence občas zařadit i do předmětů ostatních.

7. Prevence ve školním životě mimo výuku (celodenní, víkendové akce, ...)

Speciální program zaměřený proti šikaně se odehrává ve třídě, nicméně je důležité, aby se stal součástí života dětí ve všech činnostech, jež jsou na škole vykonávány, jelikož takové akce poskytují pedagogům možnost soustavně a intenzivně pracovat se žáky, a tak i odhalovat počátky šikany.

8. Účinný ochranný režim (dozory, třídní pravidla, schránka důvěry, ...)

Ochranný režim související s celoškolským přístupem může mít mnoho podob, ale patří sem především dozory učitelů a vnitřní školní řád. Dozory učitelů by měly být především účinné, pedagogové by měli brát tuto povinnost zodpovědně a kontrolovat všechny prostory, obzvláště ty rizikové, které mohou být potenciálním působištěm agresorů.

Vnitřní školní řád obsahuje stanovená pravidla a zásady školy, které by měly zamezovat sociálně patologickým jevům mezi všemi jedinci na škole.

9. Spolupráce s rodiči

Spolupráce s rodiči může být, zvláště v dnešní době, obtížným úkolem, je to však klíčový komponent programu pro jeho správné fungování. Škola s rodiči komunikuje pomocí třídních schůzek a setkání spolku rodičů. Na těchto setkáních by dle programu měli být rodiče o fenoménu šikany informováni pomocí přednášek, odborně zpracovaných letáků či seminářů. Informovanost rodičů velmi napomáhá při případném řešení výskytu šikany.

10. Školní poradenské služby

Na každé škole působí alespoň jeden specialista na problematiku šikany. Tím je metodik prevence, výchovný poradce, školní metodik prevence, v ojedinělých případech také psycholog či etoped zabývající se problematikou šikanování. Tento pedagog by měl žákům poskytovat individuální či skupinové konzultace, dále pak vytvářet speciální program proti šikaně a vyhodnocovat jej. Měl by pracovat také na zavádění primární prevence do výuky, koordinovat vzdělávací miniprogramy pro pedagogy, pomáhat diagnostikovat problémové třídy, individuálně pracovat s účastníky šikany a spolupracovat s institucemi, které se podílejí na prevenci šikany.

11. Spolupráce se specializovanými zařízeními

Spolupráci se specializovanými zařízeními bylo věnováno jedno z prvních setkání v rámci programu. Instituce si společně se školou stanovily postupy, které napomohou k řešení šikany.

12. Dobré vztahy se školami v okolí

Vedení škol v okolí, většinou ředitelé škol, by se měli pravidelně scházet. Mohou si poskytovat užitečné informace v zavádění svých vlastních školních programů, ale také řešit případné propojení mezi školami v případech šikany. Oběť a agresor nemusí být vždy ze stejné školy a v takových případech je spolupráce ředitelů daných škol přímo nezbytná. Pokud bude tato spolupráce navíc vedena v duchu dobrých vztahů, přinese škole i zúčastněným žákům možnost efektivnějšího řešení daného problému.

13. Průběžné vyhodnocování situace na škole (evaluace)

Evaluace je důležitá pro zaznamenávání pokroků a následný rozvoj. Při zanedbání evaluace by mohlo dojít ke snížení efektivity a účinnosti bez povšimnutí.

V Českém programu proti šikanování je pravidelná evaluace pevně zakotvena. Výzkumné šetření probíhá před a po zavedení programu, který je v průběhu pravidelně hodnocen.

4.1.1. Výsledky programu

Program byl zaveden na škole s dobrým třídním klimatem ve školním roce 2002/2003. Byla vybrána také kontrolní škola s podobným zaměřením a počty žáků, kde bylo provedeno stejné kontrolní měření jako na experimentální škole, ale bez zavedení programu.

Evaluace byla prováděna na druhém stupni formou dotazníků. Výsledky evaluace ukázaly, že na experimentální škole, s výjimkou jedné třídy, měl program pozitivní efekt. V jedné třídě byla diagnostikována a úspěšně řešena šikana na hranici třetího stádia. V dalších dvou třídách byla odhalena šikana, také s úspěšným řešením. Během čtyřměsíčního programu došlo ke snížení obětí o 42,5 %.

Na kontrolní škole nebyl velký pokrok zaznamenán. Počet obětí se procentuálně dokonce zvýšil (o 5 %).

V evaluaci programu byla zahrnuta také účinnost vzdělávání pedagogů, jež byla vyhodnocována rovněž pomocí dotazníků. Před zavedením programu na experimentální škole by situaci výskytu šikany vyřešil z 20 dotazovaných pedagogů jen 1 správně, tedy účinně a bezpečně, bez rizika negativních následků, zbytek by se dopustil hrubých a závažných chyb. Po absolvování vzdělávacích kurzů, supervizí a seminářů v rámci programu by situaci vyřešilo z 23 dotazovaných 19 pedagogů správně.

Na kontrolní škole program zaveden nebyl, proto výsledky na počátku roku a na konci byly identické, jen 2 pedagogové by situaci vyřešili správně. Pedagogové sice byli vzděláváni v prevenci návykových látek, ale se šikanou by si nedokázali poradit.

Program byl shledán jako úspěšný a jako cíl bylo stanoveno jej začít zavádět do dalších škol, které by projevíly zájem o spolupráci.

Prvky programu byly použity v rámci *Minimalizace šikany*, který je založen na 13 komponentech Hradeckého programu proti šikanování.

4.2. Program Minimalizace šikany (MIŠ)

Projekt *Minimalizace šikany* začal vznikat v roce 2004 ve spolupráci Aisis, Nadace O₂ (dříve nadace Eurotel), Michala Koláře a dalších odborníků a pedagogů. Projekt byl realizován v letech 2005–2007 a byl vůbec prvním projektem v České republice, který se snažil nalézt systematické řešení v oblasti šikany. Cílem projektu bylo velkoplošně aplikovat program Michala Koláře *Český školní program proti šikanování* a rozpoutat veřejnou diskuzi na téma šikany. Tvůrci projektu věřili, že výskyt šikany lze systematickým a promyšleným přístupem výrazně minimalizovat.

Obrázek 2 - Logo Minimalizace šikany

V projektu byl kladen důraz na dlouhodobé vzdělávání celých učitelských týmů, postupné nastartování procesů tvorby bezpečného prostředí na školách a následná podpora zavádění změn přímo na školách prostřednictvím spolupráce s odborníky na šikany a také osobnostní rozvoj dětí v kombinaci s bezpečným školním klimatem.²³

Byli vyškoleni lektori a konzultační tým, kteří program realizovali. Absolvovali několik vzdělávacích modulů, ve kterých se učili pozorovat a analyzovat, nacvičovali si jednotlivé techniky, aktivně se podíleli na vývoji projektu a učili se vést rozhovory a diskuze na daná témata.

Testování programu se zúčastnilo 17 škol. Na školách proběhla diagnostika, která zjišťovala výskyt šikany a také byly zjišťovány znalosti pedagogů v problematice šikany (na počátku i na konci programu), dále pak následovalo proškolení pedagogů. Byly vytvořeny vlastní programy zaměřující se proti šikanování a krizové scénáře pro případ výskytu šikany. Probíhaly konzultace s pedagogy, rodiči i žáky daných škol, kterým byla poskytována odborná pomoc. Uskutečňovala se setkávání vedení škol s výměnou zkušeností a dotazníkové šetření mezi žáky. Následně byla dokončena metodika, tak aby ji bylo možno předat dalším školám a vytvořen program pro vzdělávání lektorů.

Na vzdělávání pedagogů byl kladen velký důraz, jelikož učitelský tým tvoří příznivé sociální klima na škole. Pedagogové byli proškoleni tak, aby dokázali rozeznat šikany od škádlení, diagnostikovat stádium šikany, poskytnout první pomoc při výskytu šikany, vyšetřit podstatu toho co se stalo, správně vést rozhovor, pracovat se třídou, kde se šikana vyskytla, vytvářet preventivní programy apod. Teorie byla doplněna i o praktické aktivity, modelové situace a práce s daty výzkumu.

Důležitou složkou bylo navázání důvěry a dobrých vztahů mezi účastníky vzdělávání formou demokratického rozhodování, týmové práce, vzájemné výměna zkušeností i poskytování zpětných vazeb, protože jen ten, kdo sám tyto disciplíny zvládá, je může převést i do života své třídy.²⁴

Již proškolení pedagogové na školách začali společně s lektorským týmem vytvářet své vlastní preventivní programy, které vyhovovaly potřebám a specifikám dané školy.

²³ *Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu: 2005-2007: [informační a propagační brožurka].* Kladno: Aisis, 2008. ISBN 978-80-904071-2-1.

²⁴ *Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu: 2005-2007: [informační a propagační brožurka].* Kladno: Aisis, 2008. ISBN 978-80-904071-2-1.

Prevence byla zaměřena na komunikaci s rodiči, vnímavost pedagogů vůči žákovským kolektivům a výskytu šikany, byly zde zahrnuty také kroky, které je třeba provádět, pokud dojde k odhalení šikany a také změny, jež je třeba zavést do výuky (témata šikany, sociální výchova, osobnostní rozvoj, komunikace atd.). Zaváděné preventivní programy vycházely z *Českého školního programu proti šikanování* Michala Koláře a jeho 13 klíčových komponent (ukázka konkrétního školního programu proti šikanování viz příloha č. 1).

Projekt byl sice v roce 2007 ukončen, nicméně byla dokončena metodika vzdělávacího kurzu *Minimalizace šikany*. Proběhla Konference *Minimalizace šikany*, kde byl zahájen dialog MŠMT, MV a MPSV ČR a byla spuštěna internetová poradna. Vznikaly různé brožury, plakáty, publikace a mediální kampaně, jedna dokonce z iniciativy žáků.

Aisis pokračuje s programy a vyvíjí efektivnější podporu preventivních programů a opatření pro školy, pomáhá také podávat žádosti o granty na školní preventivní programy. Program *Minimalizace šikany* byl šířen pomocí prezentací tzv. *Ochutnávky programu Minimalizace šikany* po celé České republice. Vzdělávání byli i pracovní pedagogicko-psychologických poraden.

4.2.1. Výsledky měření projektu MIŠ

V dotazníkovém šetření v počáteční fázi projektu s 1358 zúčastněnými žáky uvedlo celkem 40 %, že byli na škole šikanováni (21 % každý den) a přes 44 %, že byli svědky šikany. Jako nejčastější formy šikanování byly uvedeny pomluvy, nadávky a posměch. Nejméně každý desátý žák uvedl, že trpí fyzickou šikanou, mezi jejíž nejčastější formy patřilo fackování, kopání či rány pěstí. Z výsledku dotazníků bylo patrné, že častěji šikanují chlapci (68 %), méně často pak dívky (20 %). Nejčastěji se oběť setkává s jedním (34 %) nebo dvěma (24 %) agresory. Žáci uváděli, že nejčastěji šikanovanému pomůže učitelka a kamarádi (25 %), menší množství respondentů označilo rodiče, kterým se ale často oběť nesvěří a asi 21 % respondentům nepomohl nikdo. Toto šetření výskytu šikany potvrdilo výsledky výzkumů z let 1999–2001.

V úvodní části dotazníkového šetření byla zkoumána také úroveň vědomostí pedagogů o šikaně. Často opakovaným výsledkem bylo, že si pedagogové, obzvláště ředitelé, nedovedou výskyt šikany na své škole, či ve své třídě, připustit nebo ji nevidí. Dotazník se zaměřoval na úroveň teoretických znalostí, postoje k šikaně, příkládání

závažnosti problému, schopnosti rozpoznat příznaky, připravenosti k odhalování šikany a schopnosti a dovednosti šikanu správným způsobem řešit.

Celých 71 % respondentů by se při podezření na šikanu ve své třídě dopustilo závažných chyb, jen 7 % pedagogů by situaci řešilo správně (bezpečně a účinně) a 16 % částečně správně.

Po ukončení programu a zavedení *Speciálního programu proti šikanování* do škol bylo provedeno další dotazníkové šetření. Bylo zaznamenáno snížení výskytu šikany o 21 %. (z 376 na 290). Šikana fyzického rázu byla snížena o 40 % a šikana psychické formy o 29 %. K výraznému snížení výskytu šikany došlo na většině škol.

U pedagogů také došlo k velkému progresu v připravenosti k řešení šikany. Správný (bezpečný a účinný) postup po skončení programu zvolilo o 40 % více pedagogů než v počátcích programu, špatně by zareagovalo jen 16 %. Z výsledků bylo zřejmé, že pedagogové byli více připraveni reagovat na situace týkající se šikany, předcházet projevům šikany a účinně sledovat dění ve třídním kolektivu.

4.2.2. Současná podoba programu *Minimalizace šikany*

Minimalizace šikany je první program v České republice, který nabízí systémové a celostátně použitelné řešení problematiky šikanování na školách. Cílem programu je ukázat cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a nabídnout program k širokému použití na základních a středních školách v celé České republice.²⁵ Program je realizován občanským sdružením Aisis. Nabízí *Ochutnávku programu Minimalizace šikany* pro vedení škol či zřizovatele, která trvá 3–5 hodin a zahrnuje ukázkou činností a diskuzi, výukový film pro třídu *Skryté ostny šikanování*, *Program Minimalizace šikany pro školy* a provozuje webové stránky www.minimalizacesikany.cz, které poskytují informace v oblasti šikany pro školy, rodiče i žáky a kde je k dispozici i výše zmiňovaná poradna. Je zde možné nalézt faktické informace o šikaně, příběhy účastníků šikany, novinky v dané oblasti apod.

Výukový film *Skryté ostny šikanování* je určen žákům ve věku od 9 do 16 let. Ve filmu jsou zaznamenané příběhy šikany, pocity účastníků šikany, reakce okolí apod. Celý

²⁵ Kyberšikana na českých školách – výzkum, MIŠ: Minimalizace šikany [online]. Kladno [cit. 2018-12-23]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-dozvedet/fenomen-kybersikana/182-kybersikana-na-ceskych-skolach>

seminář trvá 4 vyučovací hodiny. Po zhlédnutí filmu probíhá rozbor filmu, diskuze a prožitkové aktivity.

Program *Minimalizace šikany* pro školy je komplexní program, který pomáhá školám významně snížit četnost i závažnost projevů šikanování mezi dětmi. Klade si za cíl vzdělat pedagogy v oblasti šikany a dosáhnout pozitivních změn v praxi školy. Program pracuje s vytvářením pozitivního klimatu na školách, dále učí pedagogy rozpoznávat šikanu a její stádia, účinně a bezpečně zasahovat při výskytu šikany, vést rozhovory s účastníky šikany a pracovat s třídním kolektivem.

Program je složen ze tří základních částí, jež jsou realizovány v rámci celku, pouze ve výjimečných případech je možno realizovat i jeho části samostatně. Program na škole probíhá přibližně 2 roky.

Prvním komponentem programu je vzdělávání, které je určeno pro pedagogický sbor vybrané školy nebo jeho část. Pedagogové se učí, jak budovat bezpečné klima, posuzovat šikanu, porozumět projevům chování, určovat stádia šikany, posuzovat závažnost šikany a zasáhnout v případě výskytu šikany. Tyto dovednosti si osvojují prostřednictvím přednášek, tréninku konkrétních dovedností, sdílením a úkoly v praxi.

Druhou částí programu je workshop zaměřený na tvorbu školního preventivního programu proti šikaně. Pro tuto část se doporučuje výjezdní forma, kde se sejde vedení školy, výchovný poradce, školní psycholog, koordinátor ŠVP, popřípadě další pedagogičtí pracovníci. Ti pak v rámci workshopů a konzultací vytváří strategii prevence šikany pro svou školu a akční plán účinných opatření.

Poslední částí je konzultační podpora realizace změn a zavedení strategie do života školy. Probíhá formou konzultací, supervizí, mentoringu, coachingu, facilitací a přednášek, je určen všem členům pedagogického sboru včetně vedení školy. Konzultant dojíždí na školu v období 6–10 měsíců, přičemž pomáhá pedagogům zvládat konkrétní situace, zavádět změny a diagnostikovat.

Program *Minimalizace šikany* vychází z *Českého školního programu proti šikanování*, a proto jsou téměř totožné. Pro potřeby této práce budou tyto dva programy sloučené do jednoho programu nazývaného pojmem Hradecký model.

Hradecký model

Projekt *Minimalizace šikany* vychází z *Českého školního programu proti šikanování*, oba tyto programy jsou založeny na již zmiňovaných 13 komponentech. Lektori pracují převážně s pedagogy, které proškolují a vzdělávají v oblasti šikany. Učí je, jak s šikanou pracovat a jak ji řešit, dále pomáhají školám vytvářet program prevence šikany. Proškolení pedagogové poté dle preventivního programu pracují se žáky formou třídnických hodin. *Český školní program proti šikanování* v tuto chvíli již není aktivní, nicméně *Minimalizace šikany* vznikla v návaznosti na něj.

Následující tabulka v bodech ukazuje hlavní zkoumané kategorie programů a zobrazuje jejich podobnost.

Tabulka 1 - Hradecký model

PROGRAM	Český školní program proti šikanování	Minimalizace šikany
HLAVNÍ CÍLE	<ul style="list-style-type: none"> • „léčit“ šikanu • vzdělávání učitelů 	<ul style="list-style-type: none"> • minimalizovat výskyt šikany • dlouhodobé vzdělávání učitelů
METODY A FORMY PRÁCE	<ul style="list-style-type: none"> • školení • konzultace • workshopy 	<ul style="list-style-type: none"> • školení • konzultace • workshopy
SPOLUPRÁCE	<ul style="list-style-type: none"> • přímá spolupráce s pedagogy • pedagogové posléze pracují se žáky 	<ul style="list-style-type: none"> • přímá spolupráce s pedagogy • pedagogové posléze pracují se žáky
VĚKOVÁ KATEGORIE	<ul style="list-style-type: none"> • nepřímá práce se žáky (prostřednictvím pedagogů) 	<ul style="list-style-type: none"> • nepřímá práce se žáky MŠ, ZŠ i SŠ (prostřednictvím pedagogů)
DOBA TRVÁNÍ	<ul style="list-style-type: none"> • 1 rok program na škole • následně navazující samostatná práce školy 	<ul style="list-style-type: none"> • 1 rok program na škole • následně navazující samostatná práce školy
PODPORA ŠKOLE	<ul style="list-style-type: none"> • supervize • konzultace • knihy pro pedagogy 	<ul style="list-style-type: none"> • supervize • konzultace • brožury, plakáty • film „Skryté ostny“
POKRYTÍ	<ul style="list-style-type: none"> • experimentální škola 	<ul style="list-style-type: none"> • v rámci projektu: 17 škol • současnost: na objednání
EVALUACE	<ul style="list-style-type: none"> • dotazník • na začátku • na konci 	<ul style="list-style-type: none"> • dotazník • na začátku • na konci
VÝSLEDKY	<ul style="list-style-type: none"> • snížení výskytu šikany o 42,5 % • lepší vzdělanost pedagogů v oblasti šikany 	<ul style="list-style-type: none"> • snížení výskytu šikany o 21 % • lepší vzdělanost pedagogů v oblasti šikany
SOUČASNOST	<ul style="list-style-type: none"> • již ukončený 	<ul style="list-style-type: none"> • k dispozici pro školy na objednání

4.3. Vybrané organizace v České republice vytvářející preventivní programy proti šikaně

4.3.1. Etické dílny®

Etické dílny® jsou divizí v organizaci *Hope4kids, z. s.* *Etické dílny®* zajišťující preventivní programy na školách (v rámci regionů po celé České republice), vzdělávání lektorů a webové poradny. Mají certifikát MŠMT o odbornou způsobilost pro poskytování programů všeobecné primární prevence. Nabízí pro-

Obrázek 3 - Logo Etické dílny®

gramy pro mateřské školy (předškolní děti) i základní školy (1. a 2. stupeň), popř. 1. a 2. ročníky středních škol. Programy jsou metodicky uzpůsobeny potřebám dané věkové kategorie (např. maňásek v nižších ročnících pro lepší komunikaci s dětmi), ale i zvláštnostem dané skupiny. Zapojeni jsou nejen žáci, ale i učitelé (rozhovor před a po programu) a rodiče. *Etické dílny®* si dávají za cíl rozvíjet u dětí a dospívajících pozitivní vlastnosti a sociální dovednosti, díky čemuž se pak dokážou lépe rozhodovat v každodenních situacích, mají pozitivní postoj ke zdravému způsobu života a snaží se vytvářet kvalitní vztahy ve společnosti.

Programy jsou sestavovány dlouhodobě tak, aby na sebe navazovaly a docházelo k jejich rozvoji v dalších ročnících (se školami se snaží navázat co nejdelší spolupráci pro co nejlepší účinnost). Samostatný program je koncipován na 2 vyučovací hodiny v 1. třídě, při nichž nejsou předávány pouze informace o rizikovém chování a zastrašování, ale jsou využívány prvky zážitkové pedagogiky. Po každém programu dostává škola zpětnou vazbu od lektora a případná doporučení, popř. nabídku kontaktů pro následnou péči a zároveň také pedagog, který se zúčastnil programu, poskytuje zpětnou vazbu lektorovi.

Každý lektor programu *Etické dílny®* musí projít kurzem v metodice *Etické dílny®*, následným intervizním a supervizním setkáváním a dalším vzděláváním v oblasti etické výchovy, primární prevence apod. U lektorů je kladen důraz na kreativitu, empatii, toleranci, sebereflexi, organizační schopnosti a také zvládání mimořádných situací, které mohou během programu nastat. Dokáží si také všimnout zvláštností skupiny a pracovat s nimi.

Pro lepší finanční dostupnost programů je pro školy v rámci programu Etické dílny® nabízena pomoc v rámci darů a grantů.

Etické dílny® nabízejí 24 programů primární prevence (viz příloha č. 2), z toho 11 pro první stupeň základní školy (2 z nich také pro mateřské školy), 13 pro druhý stupeň základní školy, dále pak 4 programy ze série *Duchovní dědictví*. Na primární prevenci šikany jsou přímo zaměřeny programy *Jak se máš?*, *Buďme kamarádi* a *Jak překonat starosti na škole?*, problematiky prevence šikany se ale dotýkají i jiné programy, jelikož pracují se vztahy, empatií, chováním atd., což je problematika, která je s prevencí šikany úzce spojena.

4.3.2. DO SVĚTA z. s.

DO SVĚTA je profesionální organizace, která nabízí vzdělávání pedagogů v oblasti prevence, specializační studium pro školní metodiky prevence, vzdělávací kurzy zážitkové pedagogiky, individuální poradenství a terapii, adaptační kurzy a programy primární prevence. *DO SVĚTA* působí převážně v Jihočeském kraji, ale příležitostně dojíždí i do jiných částí České republiky. Provádí programy na základních a středních školách, pro 2. stupeň ZŠ mají programy certifikaci MŠMT.

Obrázek 4 - Logo DO SVĚTA z. s.

DO SVĚTA uvádí, že základním principem primární prevence rizikového chování je výchova k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací osobnosti.²⁶

DO SVĚTA nabízí programy všeobecné a selektivní primární prevence, tj. šikany, závislostí, témat týkajících se sexuality, návykových látek, rasismu, médií atd. O programy selektivní prevence si žádají samy školy, podle potřeby. Na základě vyžádání školy nabízejí všeobecnou primární prevenci a to v tematických blocích nebo v komponovaných blocích.

²⁶ Nabídka prevence. DO SVĚTA [online]. [cit. 2018-01-15]. Dostupné z: <https://sites.google.com/view/dosveta/prevence?authuser=0>

Tematické bloky zahrnují čtyřhodinové programy pro druhý stupeň základní školy a 1. a 2. ročník středních škol, které se zabývají daným tématem.

Prevence v tematických blocích

DO SVĚTA s.r.o.
 Heydukova 349
 386 01 Slavonice
 č.ú. 2100151905/2010
 dosveta@dosveta.org
 www.dosveta.org
 IČ 690 92 028
 "Základkem o světě"

Nabídka 4 hodinových bloků prevence (Spoluúčast 50. /žák /program)

Josef Hruška hruska@dosveta.org prevence@dosveta.org
 zástupce reditele prevence +420 725 373 864 www.dosveta.org

AGRESIVITA A ŠIKANÁ

Program popisuje agresivitu a agresivní chování člověka, pracuje s kontextem mezilidských vztahů ve třídě a bezpečnou formou seznamuje účastníky s tématem šikany. Spomocí modelových situací nabízí možnosti, jak se v případě výskytu šikany zachovat.

6. - 7. třída ZŠ a 1. - 2. ročník SŠ

LEGÁLNÍ NÁVYKOVÉ LÁTKY

Cílem programu je seznámit účastníky s oblastí společensky tolerovaných drog a s riziky spojenými s jejich užíváním. Diskuzemi vede účastníky k pochopení důvodů, proč lidé tyto látky užívají a jakým způsobem ovlivňují jejich život. Program v kontextu podporuje zodpovědnost žáků za své jednání.

8. - 9. třída ZŠ a 1. - 2. ročník SŠ

PORUCHY PŘÍJMU POTRAVY

Program citlivě otevírá problematiku poruch příjmu potravy, aktivně vtahuje účastníky do úvah nad tématem sebezpíjetí a vztahu k vlastnímu tělu. Cílem programu je podpořit zdravé sebehodnocení účastníka.

8. - 9. třída ZŠ a SŠ

SEXUALITA A PARTNERSTVÍ

Program se tematicky zaměřuje na projevy lidské sexuality, bezpečný sex, prevenci přenosu pohlavních chorob, nechtěného těhotenství a vztah k vlastnímu tělu. Sex umísťuje do kontextu lásky a partnerství. Program navazuje na látku biologie člověka ZŠ.

9. třída ZŠ

SOCIÁLNÍ SÍTĚ A KYBERŠIKANÁ

Formou zkušenostního učení program poukazuje na rizika spojená s životem na sociálních sítích. V diskuzích se zaměřuje na rozdíly mezi skutečným a virtuálním světem a podporuje bezpečné chování nejen na internetu, ale i ve světě mobilních telefonů.

6. - 7. třída ZŠ a 1. - 2. ročník SŠ

NELEGÁLNÍ NÁVYKOVÉ LÁTKY

Program přímo navazuje na téma legálních návykových látek. Formou prožitkových technik vede k pochopení rizik spojených s užíváním těchto látek a uvádí do kontextu se závislostí.

8. - 9. třída ZŠ a 1. - 2. ročník SŠ

ZÁVISLOSTI

(gambling, internet, mobil...)
 Formou diskuzí a bezpečnou sondou do života člověka program popisuje problematiku závislosti. Na různých příkladech z běžného života ukazuje účastníkům možná rizika spojená se závislostním chováním a nabízí různé možnosti, jak takové jednání ovlivňovat.

8. - 9. třída ZŠ a SŠ

TRIKY MÉDIÍ

Interaktivní program zaměřený na osvětlení způsobů a strategií, které masová média používají. Program vede účastníky k občanské informovanosti a angažovanosti při volbě a výběru informací zprostředkovaných médii. Program podporuje svobodné, kritické a kreativní myšlení.

9. třída ZŠ a 1. - 2. ročník SŠ

RASISMUS A XENOFOBIE

Tento prožitkový program se zabývá tématy v kontextu lidské rozdílnosti, pochopení a vede ke vzájemné toleranci. Interaktivní formou zdůrazňuje lidskou individualitu se svými projevy (např. náboženské vyznání, barva kůže, sexuální orientace aj.).

8. - 9. třída ZŠ a SŠ

ENERGETICKÉ NÁPOJE

Program poskytuje objektivní informace o zdravotních rizicích spojených s konzumací energetických nápojů. Skrze podporu kritického myšlení žáků program posiluje odpovědnost žáků za své chování v kontextu zdravého životního stylu.

6. - 7. třída ZŠ

Poznámky:

Obrázek 5 - Tematické bloky primární prevence

Komponovaný blok preventivních programů je dlouhodobý. Cíleně směřuje k osobnostnímu rozvoji žáků a zároveň pracuje s vývojem třídního kolektivu na druhém stupni základní školy. Tento program je nastaven tak, aby reagoval na specifické situace ve skupině a v aktivní spolupráci s třídním učitelem pomáhal pozitivně podpořit klima ve třídě.²⁷ Komponovaný blok preventivních programů zahrnuje osm čtyřhodinových bloků, přičemž lektor do třídy dochází 2x do roka a to po celý druhý stupeň. Po domluvě s vyučujícími je možné téma bloku zaměnit dle potřeby. Práce s třídním kolektivem pomáhá účinně předcházet šikaně.

²⁷ Nabídka prevence. DO SVĚTA [online]. [cit. 2018-01-15]. Dostupné z: <https://sites.google.com/view/dosveta/prevence?authuser=0>

Komponovaný blok preventivních programů

Nabídka 4 hodinových bloků prevence
(Spoluúčast 50,- /žák / program)

Josef Hruška hruska@dosveta.org prevence@dosveta.org
zástupce ředitele prevence +420 725 373 864 www.dosveta.org

DO SVĚTA s.r.o.
Heydukova 349
386 01 Stoukavice
Č.ú.: 2100151905/2010
dosveta@dosveta.org
www.dosveta.org
IČ: 690 92 028

Držte v ruce nabídku dlouhodobého, komponovaného programu, který cíleně směřuje k osobnostnímu rozvoji žáků a zároveň pracuje s vývojem třídního kolektivu na druhém stupni základní školy. Tento program je nastaven tak, aby reagoval na specifické situace ve skupině a v aktivní spolupráci s třídním učitelem pomáhal pozitivně podpořit klima ve třídě. Každá třída žije vlastním životem a touto cestou můžeme ovlivnit, jak (ne)náročný život to bude.

<p>6. třída 1. část 'Třída jako kolektiv'</p> <p>Cíle programu: – Nastartovat spolupráci se třídou a třídním pedagogem. – Popsat kvalitu vztahů ve skupině. – Podpořit soudržnost kolektivu.</p>	<p>6. třída 2. část 'Respekt, tolerance a úcta'</p> <p>Cíle programu: – V modelových situacích vysvětlit význam pojmů respekt, úcta a tolerance. – Podpořit tvorbu zdravého klimatu ve třídě, případně pozitivní změnu vztahů.</p>	<p>7. třída 1. část 'Emoce'</p> <p>Cíle programu: – Prožitkovou metodou vysvětlit význam emocí. – Formou nácviku podpořit adekvátní reakce na emoce druhých i vlastní. – Podpořit empatické chování a klima ve třídě.</p>	<p>7. třída 2. část 'Komunikace'</p> <p>Cíle programu: – Podpořit efektivní komunikaci ve třídě. – Snížit pravděpodobnost vzniku nedorozumění mezi žáky.</p>
<p>8. třída 1. část 'Konflikt I.'</p> <p>Cíle programu: – Skrze komunikační techniky podpořit otevřené a bezpečné klima ve třídě. – Formou nácviku podpořit dovednost efektivně vyjadřovat vlastní názor.</p>	<p>8. třída 2. část 'Konflikt II.'</p> <p>Cíle programu: – Prožitkovou metodou vysvětlit podstatu konfliktu. – Snížit pravděpodobnost vzniku konfliktů ve třídě. – Formou nácviku podpořit dovednost konflikt efektivně řešit.</p>	<p>9. třída 1. část 'Sexualita a partnerství'</p> <p>Cíle programu: – V diskusi otevřít téma lidské sexuality. – Zvědomit rozdílné hodnoty a vzájemná mužsko-ženská očekávání. – Zvědomit rizika nezdravého sexuálního života.</p>	<p>9. třída 2. část 'Ukončovák'</p> <p>Cíle programu: – Bilance devítileté existence na ZŠ. – Diskusí reagovat na obavy a očekávání žáků od středních škol. – Zvědomit možná rizika neformálních rituálů na konci školního roku. – Podpořit soudržnost kolektivu.</p>

Obrázek 6 – Komponovaný blok primární prevence

Ve svých programech primární prevence zaměřené na šikanu se DO SVĚTA snaží podporovat individualitu osobnosti. Dále pak vštěpuje odpovědnost přihlížejícím šikaně, učí je, že není jedno, co se děje kolem nich a připomíná, že zastat se je velmi důležité.

4.3.3. Centrum prevence CéPěčko

Centrum prevence CéPěčko je zaštiťováno neziskovou organizací *Portimo o. p. s.* působící v okrese Žďár nad Sázavou a v okolí Nového Města na Moravě. Nabízí certifikované programy všeobecné primární prevence a programy selektivní prevence pro

Obrázek 7 - Logo Centra prevence CéPěčko

1. i 2. stupeň základní školy a 1. a 2. ročník středních škol a odborných učilišť. Zaměřují se na prevenci týkající se užívání návykových látek, šikany, extremismu, sebepoškozování, rizikového sexuálního chování, kyberšikany, záškoláctví a dalších. V programech primární prevence se klade důraz na rozvíjení komunikačních a sociálních dovedností, schopnost autonomního rozhodování, posilování sebevědomí a řešení problémů. Předpokladem efektivity programu je nalézt otevřený způsob komunikace

s dětmi, hovořit s nimi o tom, co je zajímavé.²⁸ Ve svých aktivitách se snaží motivovat ke zdravému životnímu stylu, upevňovat pozitivní myšlení, zkvalitňovat třídní klima. Během programu je využíváno mnoho forem práce (zážitková pedagogika, brainstorming, reflexe, psychomotorický trénink, rolové hry, dramatická výchova a další), lektoři také využívají tzv. K-A-B model a holistický přístup. Zaměřují se tedy na znalosti, postoje, chování a také na biologické, psychické, sociální a spirituální stránky jedince. Lektoři vychází ze svých zkušeností z oblasti pedagogiky, speciální pedagogiky, sociální práce, dramatické výchovy a humanitární práce. Jsou vedeni pomocí pravidelných metodických vedení, supervizí a intervizí a také jsou soustavně vzděláváni pomocí seminářů, výcviků a workshopů.

Programy primární prevence centra *CéPéčko* pracují s třídním kolektivem dlouhodobě a vychází z Rámcového vzdělávacího programu (základní škola) a z vývojové a sociální psychologie (střední školy a učiliště). Programy jsou uzpůsobovány dané věkové kategorii, zvláštnostem kolektivu, ale také novým rizikům přicházejícím s dobou. Jeden program je koncipovaný na tři vyučovací hodiny a v každé třídě proběhne dvakrát během školního roku. Po programu je nabízena konzultace pro učitele i žáky a třídě je poskytnut materiál s informacemi obsahující doporučení pro další práci se třídou.

Centrum prevence CéPéčko nabízí 30 programů primární prevence, z toho 9 pro první stupeň základní školy, 18 pro druhý stupeň základní školy a 3 programy pro střední školy a odborná učiliště. Na primární prevenci šikany jsou přímo zaměřeny *Jako ty, Zdravá třída, Čeho je moc, toho je příliš!, Nedej se!, Kryšpín, špína, špindíra, Kyberbezpečí, Já jsem já – ale kdo to vlastně je?, Pravidla a zákon na internetu, Mám co říct!!!, Lapení v síti*. Programy jsou samozřejmě uzpůsobeny daným věkovým kategoriím.

²⁸ Portimo: Centrum prevence CéPéčko [online], Nové město na Moravě [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <http://www.portimo.cz/cp.php>

Nabízené programy selektivní prevence jsou určeny třídním kolektivům, ve kterých se již rizikové chování vyskytlo či jsou jím ohroženy. Během devadesátiminutového programu se zaměřují na specifické potíže v třídním kolektivu, na jejichž závažnosti závisí počet setkání. Nejčastějším předmětem řešení jsou problémy ve vztazích mezi žáky navzájem, ale i s učiteli, dále pak nepříznivé sociální klima a neschopnost spolupráce. Tyto problémy se během programu nejenom řeší, ale také diagnostikují. Program si klade za cíl rozvíjet pozitivní vztahy ve třídě, pozitivní klima, komunikaci, psychosociální dovednosti žáků a předcházet dalším formám rizikového chování.

Shrnutí programů českých organizací

I přesto, že je v České republice mnoho organizací nabízejících programy primární prevence a ačkoli jsou v různých aspektech rozdílné, základ mají značně podobný. Školy si tyto programy objednávají na základě svého uvážení a je jen na nich, jaký si vyberou, tak aby vyhovoval jejich potřebám. V této práci jsou popsány programy prevence šikany tří vybraných organizací.

Tabulka ukazuje všechny popisované programy na základě vybraných kategorií. Programy se nepatrně liší v hlavních cílech, které však v důsledku směřují ke stejnému. Využívají podobné metody a formy práce, pracují převážně přímo se žáky a nabízí dlouhodobou spolupráci pro školy.

Tabulka 2 - Preventivní programy českých organizací

ORGANIZACE	Etické dílny	DO SVĚTA	CéPéčko
HLAVNÍ CÍLE	<ul style="list-style-type: none"> rozvíjení pozitivních vlastností, empatie a sociálních dovedností 	<ul style="list-style-type: none"> výchova k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování rozvoj pozitivního sociálního chování a psychosociálních dovedností zvládání zátěžových situací podpora jinakosti vštípit odpovědnost přihlížejícím 	<ul style="list-style-type: none"> rozvoj komunikačních a sociálních dovedností schopnost autonomního rozhodování posilování sebevědomí řešení problémů
METODY A FORMY PRÁCE	<ul style="list-style-type: none"> zážitková pedagogika maňásek rozhovor, diskuze hry skupinová práce aktivní účast žáků 	<ul style="list-style-type: none"> hry rozhovor, diskuze skupinová práce aktivní účast žáků 	<ul style="list-style-type: none"> hry rozhovor, diskuze skupinová práce aktivní účast žáků
SPOLUPRÁCE	<ul style="list-style-type: none"> žáci MŠ a ZŠ, 1. a 2. stupeň SŠ okrajově učitelé a rodiče 	<ul style="list-style-type: none"> žáci ZŠ a SŠ okrajově učitelé a rodiče 	<ul style="list-style-type: none"> žáci ZŠ, 1. a 2. stupeň SŠ okrajově učitelé

VĚKOVÁ KATEGORIE	<ul style="list-style-type: none"> • žáci MŠ a ZŠ • 1. a 2. stupeň SŠ 	<ul style="list-style-type: none"> • žáci ZŠ a SŠ • žáci SŠ 	<ul style="list-style-type: none"> • žáci ZŠ • 1. a 2. stupeň SŠ
DOBA TRVÁNÍ	<ul style="list-style-type: none"> • jednorázově • dlouhodobě 	<ul style="list-style-type: none"> • v tematických blocích • v komponovaných blocích (dlouhodobě) 	<ul style="list-style-type: none"> • dlouhodobě (2x do roka)
PODPORA ŠKOLE	<ul style="list-style-type: none"> • zpětná vazba od lektora • nabídka následné péče • webporadna 	<ul style="list-style-type: none"> • adaptační kurzy • kurzy pro pedagogy 	<ul style="list-style-type: none"> • materiál pro další práci se třídou • konzultace s učiteli a žáky
POKRYTÍ	<ul style="list-style-type: none"> • celá ČR v rámci regionů • na objednání 	<ul style="list-style-type: none"> • Jihočeský kraj • na objednání 	<ul style="list-style-type: none"> • okres Žďár nad Sázavou, Nové město na Moravě • na objednání
EVALUACE	<ul style="list-style-type: none"> • po programu přítomným učitelem a lektorem 	<ul style="list-style-type: none"> • po programu přítomným učitelem a lektorem 	<ul style="list-style-type: none"> • po programu přítomným učitelem a lektorem
VÝSLEDKY	<ul style="list-style-type: none"> • kladné ohlasy od učitelů a žáků 	<ul style="list-style-type: none"> • kladné ohlasy od učitelů a žáků 	<ul style="list-style-type: none"> • kladné ohlasy od učitelů a žáků
PŘESAHI	<ul style="list-style-type: none"> • empatie • vztahy • chování 	<ul style="list-style-type: none"> • empatie • vztahy • chování 	<ul style="list-style-type: none"> • motivovat ke zdravému životnímu stylu • upevňovat pozitivní postoje • zkvalitňovat třídní klima a postoje k sobě samému.
SOUČASNOST	<ul style="list-style-type: none"> • k dispozici pro školy na objednání • tvorba a inovace programů 	<ul style="list-style-type: none"> • k dispozici pro školy na objednání 	<ul style="list-style-type: none"> • k dispozici pro školy na objednání

5. Programy primární prevence šikany v zahraničí

5.1. Olweus Bullying Prevention Program

Z důvodu sebevraždy několika studentů následkem školního šikanování se Norské Ministerstvo školství rozhodlo problematiku šikany řešit v celonárodním měřítku.

Ministry školství byla iniciována celonárodní kampaň, která si kladla za cíl bojovat se školní šikanou. Z toho důvodu vznikla první verze programu proti šikanování profesora Dana Olweuse s názvem *Olweus Bullying Prevention Program* (dále jen OBPP). Obrázek 8 - Logo OBPP

Dan Olweus je norským profesorem psychologie a také průkopníkem ve výzkumu problematiky šikany. Olweus se zasadil o vytvoření systematické studie zaměřené na šikanu a mimoto také publikoval spoustu knih na toto téma. Později svůj program, po aplikování na školách v Norsku, rozšířil i do USA, Kanady, Spojeného království, Mexika, Německa, Švédska a dalších zemí. Byl také iniciátorem za zavedení norské legislativy proti šikanování, jež dala vzniknout podobným legislativám i v mnoha dalších státech.

Program je určen pro žáky základních škol, ale s drobnými úpravami je možné jej použít i na středních školách. Je založen na 35letém výzkumu a úspěšné implementaci do škol v různých státech. Během této doby program prokázal jeho účinnost ve snižování výskytu šikany na školách pomocí preventivních opatření. Hlavním cílem OBPP je snížit výskyt šikany na školách, zavést preventivní opatření, která budou předcházet problémům šikany a dosáhnout lepších vztahů mezi žáky. Tyto cíle jsou plněny pomocí tvorby prosociálního prostředí na škole a budování dobrých vztahů mezi spolužáky i pedagogy ve školním prostředí, kde by prosociální chování a dobré vztahy měly být odměňovány a podporovány.

OBPP je založen na čtyřech základních principech, které jsou převedeny do konkrétních opatření, jež mají být použity ve školním prostředí.

Dospělí by měli:

1. Zajímat se o žáky, být vřelí a jít pozitivním příkladem
2. Stanovit jasné limity pro nepřijatelné chování

3. Při porušení pravidel vyvozovat a aplikovat následky (nefyzického charakteru)
4. Být pozitivním modelem pro žáky

Program je postaven na základních komponentech na 4 různých úrovních.

Komponenty na úrovni školy zahrnují: vytvoření realizačního týmu, školení a dotazníky pro pedagogy, pravidelné diskuze pedagogů, představení pravidel školy proti šikaně, zavedení supervizního vedení, zapojení rodičů a zahájení programu formou školní slavnosti na začátku roku.

Komponenty na úrovni třídy zahrnují: vytvoření a dodržování pravidel proto šikaně, pravidelné třídnické hodiny, setkávání s rodiči a žáky.

Komponenty na úrovni jednotlivců zahrnují: dohled nad aktivitami žáků, dozory pedagogů, setkávání se žáky, kteří jsou účastníky šikany, vytvoření individuálního plánu intervence pro studenty, kteří jsou účastníky šikany.

Komponenty na úrovni komunity zahrnují: zapojení komunity do událostí spojených s prevencí šikany, vytváření dobrých vztahů se členy komunity, pro podporu preventivního programu, šířit povědomí o šikaně a možnosti jejího řešení.²⁹

Pro lepší zavedení programu do škol je školám poskytnuta podpora v podobě certifikovaných lektorů, webových stránek, které poskytují informace o programu, hodnocení a další potřebné zdroje informací.

Před zavedením programu do školy se přibližně 2–6 měsíců věnuje přípravám. Na počátku jsou vybráni koordinátoři programu a účastníci, kteří budou do projektu zapojeni. Poté je provedeno úvodní měření pomocí speciálně navrženého dotazníku *Olweus Bullying Questionnaire*. Následuje školení účastníků a pravidelná setkání, kde se rozebírají detaily programu. Spuštění programu bývá odstartováno společnou akcí pro rodiče a žáky. Žákům jsou představena pravidla proti šikaně a začíná se s třídnickými hodinami. Mezitím probíhají supervizní setkání, posuzování pokroků, individuální intervence se studenty, uskutečňují se společné setkávání pedagogů a pedagogů s rodiči.

²⁹JIMERSON, Shane R, Susan M SWEARER a Dorothy L ESPELAGE. *Handbook of bullying in schools: an international perspective*. New York: Routledge, 2010.

V rámci třídnických hodin se žáci baví o tématech šikany, například o tom, co to šikana vlastně je, jaké formy může mít, jaké role v procesu šikany můžou žáci zastávat, jaké jsou následky šikanování, o pravidlech apod.

5.1.1. Výsledky programu

OBPP má více podkladů k vyhodnocení než jakýkoliv jiný program, jelikož byl implementován na velkém množství škol po světě. Průměrné snížení výskytu šikany na školách se pohybuje od 20 do 70 %. Výsledky jsou viditelné již po 8 měsících po zavedení programu u mladších dětí a po 2 letech u starších žáků. Učitelé a žáci ve svých výpovědích tyto výsledky potvrzují.

Díky programu je zaznamenáváno zlepšení třídního klima a jak uvádí žáci, tak i vztahy mezi nimi. Byly zaznamenány také lepší postoje vůči škole a školní práci a lepší disciplína.

Evaluace byla prováděna již mnohokrát v různých fázích programu, vždy s velmi pozitivními výsledky.

Tabulka 3 – Shrnutí programu OBPP

PROGRAM	Olweus Bullying Prevention Program
HLAVNÍ CÍLE	<ul style="list-style-type: none"> • snížit výskyt šikany • zavést preventivní opatření → předcházet problémům šikany • dosáhnout lepších vztahů mezi žáky
METODY A FORMY PRÁCE	<ul style="list-style-type: none"> • školení • diskuze • supervize • skupinová práce
SPOLUPRÁCE	<ul style="list-style-type: none"> • učitelé • žáci • rodiče
VĚKOVÁ KATEGORIE	<ul style="list-style-type: none"> • žáci ZŠ • žáci SŠ (po úpravě)
DOBA TRVÁNÍ	<ul style="list-style-type: none"> • dlouhodobě
PODPORA ŠKOLE	<ul style="list-style-type: none"> • supervize, lektoři • webové stránky • zdroje informací
POKRYTÍ	<ul style="list-style-type: none"> • školy po celém světě

EVALUACE	<ul style="list-style-type: none"> • na začátku (dotazník) • průběžné hodnocení s lektory
VÝSLEDKY	<ul style="list-style-type: none"> • snížení výskytu šikany průměrně o 20 –70 % • již po 8 měsících • u mladších žáků jsou výsledky viditelné dříve • zlepšení třídního klimatu.
SOUČASNOST	<ul style="list-style-type: none"> • rozšiřování programu do dalších států

5.2. KiVa

V současné době je přibližně na 90 % finských škol zaveden program KiVa (Kiusaamista Vastaa = proti šikanování). Tento program slouží ke vzdělávání učitelů a zároveň pracuje se žáky tak, aby se z přihlížejících stali obránci. Program vytvořilo v kooperaci oddělení psychologie a centrum pro výzkum učení na *University of Turku*. Stalo se tak na popud finského ministerstva vzdělávání a kultury. KiVa je program určený pro žáky ve věku 7 – 15 let a byl vytvořen na základě dlouhodobých finských výzkumů. V počátcích svého vzniku se program KiVa zabýval převážně otázkou přihlížejících, jejich chováním a jejich vlivem na agresora. Hlavní myšlenka programu KiVa je, že přihlížející jsou klíčem k prevenci šikany a pomocí konkrétních „nástrojů“ tuto myšlenku převádí v realitu. I přes všeobecný názor, že šikana je špatná, převládá tiché mlčení a přihlížení agresorovu chování (obzvláště, je-li agresor populární). Toto jednání přihlížejících ovlivňuje jak agresora, tak i oběť a celý kolektiv (oběť často trpí hlavně nepřijetím do kolektivu). Hlavními cíli programu je ukončit probíhající šikanu, předcházet jí a minimalizovat negativní dopady šikany. Dosahuje toho hlavně ovlivňováním přihlížejících. Požaduje, aby svůj nesouhlas dávali najevo, aby se zastali oběti a aby nepovzbuzovali agresora. Program zapojuje zaměstnance školy (ti mají setkání na začátku školního roku), rodiče (na začátku školního roku jsou jim zaslány novinky a poté stráví jednu noc na škole s ostatními) i studenty (na začátku školního roku absolvují úvodní setkání a na konci školního roku absolvují závěrečné setkání).

V první a čtvrté třídě žáci absolvují deset 90minutových lekcí, v sedmé třídě pak 4 tematické lekce, které jsou vedeny proškoleným třídním učitelem, který spolupracuje s KiVa týmem. Lekce pro žáky zahrnují diskuzi, skupinovou práci, videoukázky atd. Začíná se s obecnými tématy a postupně se přechází k tématům, ve kterých jsou žáci více emocionálně zainteresovaní.

5.2.1. Výsledky programu

Evaluace programu probíhá průběžně, 3x během školního roku jsou zaznamenávány a vyhodnocovány výsledky jako počet zúčastněných, rodinné prostředí, školní motivace atd. Ze zaznamenaných případů šikanování došlo ke zlepšení přibližně v 80 % případů (větší úspěšnost byla zaznamenána v nižších ročnících). Krom výborných výsledků v řešení šikany zaznamenal program posuny ve školní motivaci, empatii mezi žáky aj.

Tabulka 4 – Shrnutí programu KiVa

PROGRAM	KiVa
HLAVNÍ CÍLE	<ul style="list-style-type: none">• vzdělání učitelů• vytvoření obránců z přihlížejících (přihlížející jsou klíčem)
METODY A FORMY PRÁCE	<ul style="list-style-type: none">• diskuze• skupinová práce• videoukázky• školení
SPOLUPRÁCE	<ul style="list-style-type: none">• učitelé• žáci ZŠ• rodiče
VĚKOVÁ KATEGORIE	<ul style="list-style-type: none">• žáci 7–15 let (ZŠ)
DOBA TRVÁNÍ	<ul style="list-style-type: none">• dlouhodobý po celou ZŠ
PODPORA ŠKOLE	<ul style="list-style-type: none">• škola je nedílnou součástí programu a je jí poskytnuto zázemí
POKRYTÍ	<ul style="list-style-type: none">• 90 % finských škol
EVALUACE	<ul style="list-style-type: none">• průběžně (3x během školního roku)
VÝSLEDKY	<ul style="list-style-type: none">• snížení výskytu šikany o 80 %• více v nižších ročnících
SOUČASNOST	<ul style="list-style-type: none">• pokračování a inovace programu

5.3. Roots of Empathy

Roots of Empathy (= kořeny empatie) je kanadská mezinárodní organizace, která nabízí programy pro děti zaměřené na empatii, kterou zkoumá a snaží se dokázat její dopad. Usiluje o vybudování pečující a mírumilovné společnosti tím, že buduje empatii v dětech a dospělých, překonává mezige-nerační násilí a špatné rodičovství.

Obrázek 9 - Logo Roots of Empathy

Zakladatelkou organizace je autorka, advokátka, odbornice na rodičovství a podnikatelka Mary Gordon. Nejenže založila organizaci a program založený na empatii a rozšířila ho do mnoha zemí po celém světě, ale je také zakladatelkou školního centra pro rodiny v Kanadě. Přednáší na mnoha konferencích o rodičovství a vyhrála mnoho celosvětových cen v oblasti vzdělávání a sociálních studií.

Dlouhodobým záměrem *Roots of Empathy* je vybudovat v příštích generacích zodpovědné a milující rodiče a zodpovědné občany. V krátkodobém záměru je pozornost zaměřena na zvýšení úrovně empatie, budování zdvořilých a laskavých vztahů, snížení výskytu šikany, agrese, násilí a podporu prosociálního chování u dětí. Za úspěch programu je považována jeho přirozená podstata v pozitivních přístupech místo zaměřování se na šikanu a agresory.

Roots of Empathy nabízí 2 programy: stejnojmenný program *Roots of Empathy* a program *Seeds of Empathy*.

Program *Roots of Empathy* je mezinárodní program prováděný ve školních kolektivech, založený na studiích, dle nichž byl vytvořen. Program v dětech buduje sociální a emocionální kompetence a zvyšuje úroveň empatie.

Program pochází původně z Kanady, ale rozšířil se do Spojených Států Amerických, Irsku, Anglie, Walesu, Skotska, Německa, Švýcarska, na Nový Zéland a Kostariku.

Program cílí na žáky ve věku od 5 do 13 let. Do třídy po celý rok dochází jednou za 3 týdny instruktor programu a rodina s dítětem, kterému je v počátku programu od 2 do 4 měsíců. Rodiny jsou vybírány ze sousedství, pro lepší kulturní, rasové a jazykové porozumění, zároveň to pomáhá k lepšímu vytvoření pout mezi vybranou rodinou a žáky, jelikož se potkávají i mimo školní vyučování. Instruktor učí žáky

o dětském vývoji, o jeho citech a během celého programu je vede. Do třídy dochází také před a po návštěvě rodiny, kdy žáky připravuje na aktivity, které budou probíhat v danou návštěvu rodiny ve třídě. Při setkáních je dané dítě považováno za „učitele“, čehož instruktor využívá k tomu, aby děti dokázaly vnímat své vlastní pocity a vcítit se do pocitů ostatních. Díky tomuto přístupu se třídní kolektiv stává laskavější a bezpečnější, jelikož žáci více chápou své pocity a pocity ostatních, méně se uchylují k ubližování ostatním, ať psychickému, fyzickému, nebo emocionálnímu, tedy k šikaně. Výsledky evaluace programu zaznamenaly veliké pokroky ve snižování agrese u dětí a vzrůst prosociálního chování.

Do programu *Seeds of Empathy* jsou také zapojeny rodiny s dětmi a setkání probíhají obdobně jako u předchozího programu. Program je ale obohacen o výchovu k literatuře. Instruktoři si s malou skupinou žáků čtou a diskutují nad nějakou knihou, před návštěvou partnerské rodiny. Program využívá příběhů k objevování vlastních pocitů a pohledu na své okolí. Čtení knih je tematicky propojováno s návštěvou partnerské rodiny. V dětech je rozvíjen pozitivní přístup k literatuře.

6. Metodologie

V této práci byla sbírána data o vybraných preventivních programech šikany. Jelikož popisované programy ale nejsou vždy zcela totožného charakteru, bylo pro analýzu programů zvoleno kvalitativní výzkumné šetření.

Švaříček a Šed'ová³⁰ uvádí následující definici kvalitativního výzkumu: „Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumného pracovníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.“

V kvalitativním výzkumu je užívanou metodou usuzování především indukce, ale také dedukce a abdukce. Při posuzování indukci závěry přesahují informace v datech. Indukce je založena na opakování a v případě, že jsou nalezeny opakované případy, můžeme z nich vyvozovat závěry. Z jednotlivých výroků tedy vyvozujeme obecná pravděpodobná tvrzení. Při kvalitativním výzkumu jsou nejčastěji používána data z rozhovorů, pozorování a dokumentů. Jedná se tedy o práci se slovy a textem. Aby se jednalo o kvalitativní výzkum, je třeba se zaměřit také na to, jakým způsobem a za jakým účelem byla data sbírána. V kvalitativní analýze dat hledáme mezi daty společné činitele a vztahy a spojujeme je do celků.³¹ V kvalitativním výzkumu mohou být dané výzkumné otázky v průběhu doplňovány či upravovány.

Hendl³² uvádí, že při kvalitativní analýze dat jde o systematické nenumerické organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, kvality a vztahy. Termín nenumerický se zde vztahuje jednak na data, jednak na práci s nimi. Data získaná z textu dokumentu můžeme podrobit analýze z různých hledisek. Data je důležité průběžně analyzovat a zpracovávat. Výsledky a pozorování jsou nejčastěji zobrazovány pomocí textu a tabulek.

³⁰ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673130.

³¹ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673130

³² HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

6.1.1. Charakteristika výzkumu

Jak samotný název diplomové práce napovídá, výzkumná část je zaměřena na zmapování preventivních programů zaměřených na šikanu v České republice a v zahraničí. Jsou zde vybrány programy tak, aby pokryly co největší škálu příkladů a možností prevence. Jejich jednotlivé části (územní pokrytí, dostupné prostředky, stanovené cíle apod.) jsou samostatně rozebrány a popsány tak, aby mohlo dojít k jejich následné komparaci za účelem výsledků, pomocí jichž mohou být jednotlivé české preventivní programy rozšířeny a zkvalitněny. V následujících kapitolách budou představeny cíle výzkumu, samotná komparace programů a její výsledky.

6.1.2. Cíl výzkumu

Cílem výzkumného šetření bylo porovnat české a zahraniční programy prevence šikany, zmapovat nabídku programů v České republice a vyvodit potenciální změny pro zvýšení kvality jednotlivých programů, které by pomohly zlepšit jejich úroveň.

6.1.3. Výzkumný problém

Je v České republice dostatek preventivních programů proti šikaně, jsou dostatečně kvalitní a konkurenceschopné a je zde možnost jejich celostátního uplatnění?

Pro toto šetření byl zvolen kvalitativní výzkumný přístup.

6.1.4. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky se mohou v průběhu práce měnit či doplňovat. V rámci této práce byly stanoveny 4 výzkumné otázky.

1. Jaké programy prevence šikany jsou v České republice k dispozici?
2. Existuje v České republice program prevence šikany, který by se dal aplikovat celostátně?
3. Co programům prevence šikany v České republice chybí?
4. Jak by se programy prevence šikany v České republice mohly inspirovat programy zahraničními?

6.1.5. Výzkumné metody

V rámci výzkumu této práce byla analyzována nasbíraná data o vybraných programech prevence šikany, přičemž byl navržen kategorizační systém, jež funguje na principu

uspořádávání dat pod různé kategorie, které se mohou v rámci kvalitativního výzkumu obměňovat a přibývat na základě nasbíraných dat.³³

Hendl³⁴ uvádí, že konstrukcí kategoriálních systémů se myslí návrh popisného systému kategorií pro systematickou klasifikaci a rozřídění dat, přičemž silněji nebo slaběji vychází přímo z nashromážděných dat. Jejich pomocí uspořádáváme datový materiál tím, že jej přiřazujeme k různým nadpisům. Kategoriální systémy jsou buď předem dané, jako je tomu u kvantitativního výzkumu, nebo se vytvářejí z empirického materiálu pro potřeby probíhajícího výzkumu, jako tomu bylo v této práci. Někdy se obohacují teoretické systémy v průběhu práce s daty o nové kategorie.

V této práci byly vybrány následující kategorie, dle kterých byly součásti programů průběžně rozčleňovány a porovnávány: **Hlavní cíle, Metody a formy práce, Spolupráce a doba trvání programu, Podpora školy, Evaluace a výsledky, Podpora a současnost.**

6.1.6. Výzkumný soubor

V této práci byly porovnávány české a zahraniční programy prevence šikany. Ke komparaci byly vybrány 2 nejzásadnější zahraniční programy a to KiVa, pro jeho inovativní přístup, komplexnost, rozšířenost a výsledky. Dále OBPP, z důvodu jeho popularity a rozšířenosti. Z českých programů byl vybrán program *Minimalizace šikany*, jež je založen na projektu Michala Koláře, který je považován za předního odborníka v problematice šikany v České republice. Další programy prevence šikany v České republice jsou vytvářeny a nabízeny jednotlivými organizacemi. Z těchto organizací byly vybrány 3 (*Etické dílny*®, *DO SVĚTA z. s.* a *Centrum prevence CéPéčko*), jejichž nabídka pokrývá většinou část území České republiky.

Informace o těchto programech byly získávány z oficiálních webových stránek daných programů či organizací, z publikací o daných programech, z internetových článků, z metodických dokumentů a z osobních rozhovorů s lektory programů (v případě programů českých).

³³ HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

³⁴ HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

7. Komparace jednotlivých programů

V předchozích kapitolách byly popsány vybrané programy prevence šikany v České republice a v zahraničí. Při výběru programů bylo zaznamenáno, že v České republice neexistuje program, který by byl rozšířen celoplošně. Každá škola musí mít vypracovaný svůj program prevence šikany, ty jsou však často jen nutnou formalitou, kterou pedagogové téměř nezaznamenávají. Dalším faktem je, že v České republice je prevence šikany na školách zaměřena převážně na starší žáky, tedy druhý stupeň ZŠ. Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, je možné do školy pozvat odborníky, kteří jednorázově či pravidelně docházejí do škol, kde vytváří preventivní program pro děti či školení pro pedagogy.

Nejznámějším odborníkem u nás zabývajícím se šikanou je Michal Kolář, v rámci jeho iniciativy byl vytvořen *Český program proti šikanování* a následně pak i projekt *Minimalizace šikany*, jelikož tyto 2 programy vychází ze stejných 13 komponent a jsou vedeny stejným odborníkem, byly tyto dva programy nazvány jedním názvem *Hradecký model* a do analýzy vstupovaly společně.

Další porovnávané české programy jsou nabízeny organizacemi, jež individuálně spolupracují se školami, které mají o jejich programy zájem. Organizací vytvářejících preventivní programy je v České republice mnoho, nicméně do této práce byly vybrány 3. Jelikož jsou založeny na podobných principech, byly sloučeny do jedné skupiny a porovnávány jako celek. Komparaci programů těchto organizací naleznete v následujících kapitolách.

V Norsku a Finsku se problematikou šikany začal zabývat stát, jež vybral odborníky, kteří by se podíleli na tvorbě programu tak, aby se dal aplikovat celoplošně, což se jim také podařilo. Program KiVa a program profesora Olweuse se podařilo v těchto zemích celoplošně rozšířit, v případě Olweuse pak i do dalších států.

Následující kapitoly se budou věnovat porovnání vybraných programů dle výše zmiňovaných kategorií. V rámci těchto kategorií budou vyzdvihnuty přednosti a nedostatky programů.

7.1.1. Hlavní cíle programů

Tabulka 5 - Shrnutí hlavních cílů vybraných programů

Hradecký model	<ul style="list-style-type: none">• minimalizovat výskyt šikany• vzdělávání učitelů
Preventivní programy ČR	<ul style="list-style-type: none">• rozvoj komunikačních a sociálních dovedností, empatie, pozitivních vlastností, schopnosti řešení problémů, vštěpování odpovědnosti → vede k předcházení rizikových projevů chování
OBPP	<ul style="list-style-type: none">• snížit výskyt šikany• zavést preventivní opatření → předcházet problémům šikany• dosáhnout lepších vztahů mezi žáky.
KiVa	<ul style="list-style-type: none">• vzdělání učitelů• vytvoření obránců z přihlížejících (přihlížející jsou klíčem)

Cílem programů prevence šikany, jak již samotný název napovídá, je za pomoci preventivních opatření minimalizovat výskyt rizikových jevů chování jedince či skupiny. Všechny porovnávané preventivní programy v této diplomové práci se snaží dosáhnout tohoto cíle. Hradecký model, OBPP a KiVa jsou zaměřeny primárně na prevenci školní šikany. Pro dosažení co největší možné minimalizace šikany uplatňují vzdělávání učitelů a také se zaměřují na specifika šikany obecně.

Program KiVa je, oproti ostatním porovnávaným programům, specifický tím, že se u probíhající šikany zaměřuje především na přihlížející a obránce. Jedná se o inovativní myšlenku a zaměření právě na tyto aktéry je předpokladem pro potlačení šikany, jelikož v případě transformace přihlížejících v obránce může být šikana úspěšně potlačena. Touto myšlenkou se často zabírají a pracují s ní i české organizace.

Organizace, jež jsou orientovány na prevenci sociálně patologických jevů v České republice, nabízejí variace programů, jejichž zaměření není vždy pouze proti šikaně. Prevence šikany zde neprobíhá formou předcházení projevům rizikového chování za pomoci vzdělávání učitelů a žáků, ale převážně je zde snaha rozvíjet komunikační a sociální dovednosti, vztahy mezi žáky, u každého jedince empatii, podporu individuálních odlišností a podobně.

České programy vytvářené zmiňovanými organizacemi tyto postupy aplikují, nicméně jsou navrženy pro práci se žáky, jež vzdělává proškolený lektor, což neřeší situaci

nedostatečných znalostí pedagogů v oblasti šikany a jejich neschopnosti šikanu včas rozeznat a adekvátně na ní reagovat.

Každý z porovnávaných programů dosahuje stanovených cílů rozdílným způsobem. Výsledná práce se žáky (ať už od lektorů nebo proškolených učitelů) však směřuje k budování zodpovědnosti, zlepšení třídního klimatu a zdokonalení vzájemných vztahů ve třídě či škole.

7.1.2. Metody a formy práce programů

Tabulka 6 - Shrnutí metod a forem práce vybraných programů

Hradecký model	<ul style="list-style-type: none"> • školení • konzultace • workshopy
Preventivní programy ČR	<ul style="list-style-type: none"> • zážitková pedagogika • maňásek • rozhovor, diskuze • hry • skupinová práce • aktivní účast žáků
OBPP	<ul style="list-style-type: none"> • školení • diskuze • skupinová práce
KiVa	<ul style="list-style-type: none"> • diskuze • skupinová práce • videoukázky • školení

Metody a formy práce se u každého z porovnávaných programů odvíjejí od formy spolupráce mezi danými jednotlivci. Všechny porovnávané programy používají takové metody a formy práce, které jsou pro práci s danou skupinou vhodné a efektivní. Jelikož se Hradecký model, OBPP i KiVa věnují nejen práci se žáky (v případě OBPP a KiVa), ale jejich oblast působení spočívá také na školení učitelů (formou přednášek a školících kurzů), není zde používáno tolik aktivizačních metod, které by byly používány při práci pouze se žáky. Učitelé jsou vzděláváni způsobem, který je dostatečně srozumí s metodami a formami práce, jež jsou určeny pro práci se žáky a to tak, aby byla tato práce co nejvíce efektivní a smysluplná. Dále jsou vedeni k tomu, aby se z nich stali zkušení pozorovatelé, jež dokáží probíhající šikanu včas odhalit a posléze s ní odpovídajícím způsobem pracovat. I přesto, že je učitel dostatečně proškolen, je

pouze v jeho režii, jak bude dané metody aplikovat v praxi. Z tohoto důvodu jsou v rámci programů poskytovány takzvané supervize od lektorů, jež poskytují pedagogům zpětnou vazbu a pomáhají jim se zaváděním změn v jejich škole / třídě.

Při práci se žáky všechny porovnávané programy (vyjma Hradeckého modelu, který se žáky nepracuje přímo) využívají aktivizačních metod a forem práce. Tedy skupinovou a kooperativní práci, diskuzi, rozhovor, hry apod., které jsou pro práci se žáky vhodné a neefektivnější.

7.1.3. Spolupráce doba trvání programu

Tabulka 7 - Shrnutí spolupráce v rámci programu

Hradecký model	<ul style="list-style-type: none"> • přímá spolupráce s pedagogy • pedagogové posléze pracují se žáky
	<ul style="list-style-type: none"> • 1 rok program na škole • následně navazující samostatná práce školy
Preventivní programy ČR	<ul style="list-style-type: none"> • žáci • okrajově učitelé a rodiče
	<ul style="list-style-type: none"> • jednorázově • dlouhodobě
OBPP	<ul style="list-style-type: none"> • žáci ZŠ • žáci SŠ (po úpravě)
	<ul style="list-style-type: none"> • dlouhodobě
KiVa	<ul style="list-style-type: none"> • učitelé • žáci • rodiče
	<ul style="list-style-type: none"> • dlouhodobý po celou ZŠ

Jak již bylo zmíněno výše OBPP a KiVa se věnují práci jak se žáky, tak i s učiteli, naopak v případě Hradeckého modelu se jedná o práci pouze s učiteli. Organizace, které vytvářejí preventivní programy šikany určené školám v ČR, pracují prostřednictvím lektorů přímo se žáky a učitelům ve většině případů poskytují zpětnou vazbu, případně odborný pohled na situaci ve třídě. Pokud je potřeba mohou lektoři také navrhnout další postupy řešení v dané situaci. Spolupráce s učiteli je však omezená, což se týká nejen těchto organizací, ale i současné podoby programu Minimalizace šikany. V České republice jsou programy na školách prováděny pouze v případě, že si škola daný program objedná a je pouze na jejím rozhodnutí, o jak dlouhou vzájemnou

spolupráci bude mít zájem. Častou problematikou v případě tohoto použití bývá, že učitelé berou program jako povinnost nařízenou metodikem prevence, případně vedením školy, díky které přijdou o své vyučovací hodiny. Tento postoj pedagogů bývá velmi demotivující a snižuje přínos programu, třebaže kvalitního.

Co se týče spolupráce mezi zainteresovanými osobami, je z porovnávaných programů na nejvyšší úrovni jednoznačně program KiVa. Tento program je včleněn přirozeně do chodu školy. Propojuje celý pedagogický sbor a snaží se do podvědomí všech účastníků vložit myšlenku, že šikana je činnost, kterou je potřeba nepřehlížet. Program KiVa pracuje se žáky, učiteli i rodiči, je zaveden v rámci celé školy a zároveň je soustavný a dlouhodobý, což otázku spolupráce velmi usnadňuje.

Program KiVa pracuje se žáky po celou dobu školní docházky na ZŠ a díky podpoře státu je rozšířen na většině škol ve Finsku. OBPP je podobně jako KiVa program velice úspěšný, dlouhodobý a díky tomu je rozšířen jak v Norsku, tak v dalších zemích. Soustavná práce je prováděna přibližně jeden rok a poté je v rámci programu podporována práce proškolených učitelů.

Program *Minimalizace šikany* je rovněž programem dlouhodobým, nicméně se žáky pracuje nepřímou prostřednictvím proškolených učitelů. Poté, co jsou pedagogové proškoleni, dojde k vytvoření plánu proti šikaně, který je přizpůsoben potřebám a zvláštnostem dané školy. V rámci programu je škole poskytována přiměřená podpora, ale další rozvoj plánu proti šikaně je již na škole samotné.

České organizace vytvářející programy prevence rizikových projevů chování mají své programy navrženy také dlouhodobě (celá ZŠ, případně celý 2. stupeň ZŠ). Z důvodu poptávky po krátkodobých preventivních programech nabízejí tyto organizace i tuto možnost. Typ programu a jeho délku si vybírá škola, tudíž organizace nemohou ovlivnit četnost docházky lektora.

Z těchto informací můžeme vyzorovat, že všechny porovnávané programy jsou navrženy pro dlouhodobou spolupráci, ale oproti zahraničním programům nemají programy v České Republice vždy možnost, aby takovou spolupráci se školou navázali.

7.1.4. Podpora školy

Tabulka 8 - Shrnutí podpory pro školy

Hradecký model	<ul style="list-style-type: none">• supervize• konzultace• knihy pro pedagogy• brožury, plakáty• film „Skryté ostny“
Preventivní programy ČR	<ul style="list-style-type: none">• zpětná vazba od lektora• nabídka následné péče• webporadna• adaptační kurzy• kurzy pro pedagogy• materiál pro další práci se třídou• konzultace s učiteli a žáky
OBPP	<ul style="list-style-type: none">• supervize, lektoři• webové stránky• zdroje informací
KiVa	<ul style="list-style-type: none">• škola je nedílnou součástí programu a je jí poskytnuto zázemí

Každý z porovnávaných programů školám poskytuje určitou podporu formou brožur, knih, letáků, pracovních listů a konzultací. V případě Hradeckého modelu i formou filmu a webových zdrojů. Další z poskytovaných podpor jsou adaptační kurzy a kurzy pro pedagogy. Programy, jež si kladou za cíl vzdělávání pedagogů poskytují supervize, které jsou nápomocny pedagogům k zavádění nových postupů a zdokonalování jich.

Podpora školy u daných programů se odvíjí od specifik, jež určitý program má a od možností spolupráce se školou. Každý program či organizace nabízí jinou formu podpory, rozdíly jsou v nich však malé. Program, jež nad ostatními vyčnívá, je KiVa. Tento program nejenže poskytuje materiály, metodiku, lektory, pomůcky apod., ale je zejména nedílnou součástí každodenního vyučování a celé školy.

7.1.5. Evaluace a výsledky

Tabulka 9 - Shrnutí evaluace a výsledků programů

Hradecký model	<ul style="list-style-type: none">• pomocí dotazníku• na začátku• na konci
Preventivní programy ČR	<ul style="list-style-type: none">• po programu přítomným učitelem a lektorem
OBPP	<ul style="list-style-type: none">• na začátku (dotazník)• průběžné hodnocení s lektory
KiVa	<ul style="list-style-type: none">• průběžně (3x během školního roku)

Hradecký model, OBPP i KiVa mají v programu zakomponovaný svůj způsob evaluace. V případě Hradeckého modelu a OBPP je prováděna formou dotazníku vždy na začátku roku, OBPP poté provádí průběžnou evaluaci během celého roku společně s lektory, Hradecký model využívá na konci programu dalšího dotazníku pro zmapování výsledků programu. Díky této metodě jsou schopni zjistit účinnost programu a výsledky z různých škol společně porovnávat. KiVa provádí evaluaci programu v daný školní rok 3x. Při evaluaci se nezaměřuje jen na otázku šikany a počty zúčastněných, ale např. i na školní motivaci a hodnocení rodinného prostředí.

U preventivní programů poskytovaných českými organizacemi je evaluace problematická, kvůli již zmiňovaným obtížím. Jelikož do škol často nedochází opakovaně a dlouhodobě, nelze s evaluací dobře pracovat. Hodnocení programů je prováděno na základě rozhovorů a zpětné vazby učitelů, která sice bývá pozitivní, ale také jednostranná. Při dlouhodobé spolupráci se školou je evaluace možná a je prováděna dle již zmiňovaných metod.

Nejlepších zaznamenaných výsledků dosahuje program KiVa, který uvádí zlepšení situace šikany na škole v hodnotách až 80 %.

7.1.6. Pokrytí a současnost

Tabulka 10 - Shrnutí pokrytí a současné podoby programů

Hradecký model	<ul style="list-style-type: none">• ČR• k dispozici na objednání
Preventivní programy ČR	<ul style="list-style-type: none">• v rámci regionů• k dispozici na objednání
OBPP	<ul style="list-style-type: none">• školy po celém světě• k dispozici na objednání
KiVa	<ul style="list-style-type: none">• dlouhodobá aplikace programu v 90 % finských škol

OBPP je ve světovém měřítku nejrozšířenějším nabízeným programem proti šikaně, objednat si ho mohou školy po celém světě. Pokud však hovoříme o rozšíření v jedné zemi, je ve vedení program KiVa. Ten je zaveden do většiny finských škol a je v nich aplikován dlouhodobě a systematicky. Programy v České republice, ať jde o *Minimalizaci šikany* nebo programy nabízené českými organizacemi, jsou pro školy k dispozici na objednání, školy mají možnost daný program využít, ale není to jejich povinností. V České republice se tudíž programy proti šikaně nedostanou zdaleka k tolika respondentům.

V současné době všechny porovnávané programy stále běží a inovují své metody a postupy.

8. Limity výzkumu

Vzhledem k tomu, že v práci byly popsány pouze vybrané preventivní programy, je namístě předpokládat, že nepopisované programy disponují dalšími vlastnostmi, jimiž by bylo možné české programy dále rozvinout. Zároveň není možné vyloučit, že nepopisované české programy nedisponují některými požadovanými vlastnostmi programů zahraničních.

Každý z porovnávaných českých programů je sice kvalitní, nicméně jeho rozšíření není celorepublikové, tudíž výsledky dostatečně nezahrnují územní odlišnosti, např. náboženství, kultura apod.

Většina českých porovnávaných programů není zaměřena pouze na prevenci šikany, ale na prevenci mířenou na všechny sociálně patologické jevy, na klima třídy apod. To s sebou přináší riziko ovlivnění výsledků, jelikož do nich bývá často zahrnuta nejen prevence šikany, ale i dalších nežádoucích jevů.

Za limit výzkumu je možné považovat také to, že v případě českých preventivních programů byly informace získávány z veřejně přístupných zdrojů, interních zdrojů a také za pomoci rozhovorů se samotnými zástupci jednotlivých organizací, jež programy zaštiťují. V případě zahraničních programů byly informace čerpány pouze z veřejně přístupných zdrojů, což může mít za následek lehké zkreslení informací, jelikož zde chybí osobní kontakt a subjektivní názor dotazovaného.

9. Diskuze

Cílem práce bylo na základě vybraných kritérií porovnat české a zahraniční programy prevence šikany, zjistit jaká nabídka programů je v České republice k dispozici a jakým způsobem jsou programy schopny konkurovat programům zahraničním. Pro účely porovnání programů primární prevence byly zvoleny dva zahraniční programy. Finský program KiVa, jehož myšlenky a postupy jsou v mnoha ohledech inovativní a jedinečné, dále pak program Dana Olweuse nazývaný *Olweus bullying prevention program* z důvodu jeho masového celosvětového rozšíření a uplatnění.

Na základě průzkumu této diplomové práce je možné usoudit, že možnosti a nabídka českých preventivních programů zaměřených proti šikaně není zdaleka tak nedostačková, jak se může mnohým na první pohled zdát, ale naopak je pestrá. V České republice jsou programy prevence šikany vytvářeny převážně samostatnými organizacemi, jejichž zaměření nebývá ve většině případů pouze na šikanu, ale i na další sociálně patologické jevy. Organizací, jež tyto programy vytvářejí, je v České republice mnoho a jejich rozmanitost přisuzují faktu, že si škola může vybírat hned z několika individuálních přístupů a ztvárnění preventivních programů zaměřených proti šikaně.

Z těchto organizací byly pro účely této práce vybrány následující tři: *Etické dílny®*, *DO SVĚTA z. s.* a *Centrum prevence CéPéčko*, tak aby byla zmapována většinová část České republiky. Z důvodu podobnosti programů těchto organizací byly pro porovnání tyto programy sloučeny do jednoho celku. Z českých programů prevence šikany byl vybrán ještě program *Minimalizace šikany*, který zastupuje jiný přístup prevence šikany oproti ostatním vybraným českým programům a je založen na celorepublikovém projektu vycházejícího z poznatků českého odborníka v oblasti šikany Michala Koláře.

Vybrané české i zahraniční programy byly v předchozích kapitolách porovnávány na základě několika stanovených kategorií (hlavní cíle, metody a formy práce, spolupráce a doba trvání programu, podpora škol, evaluace a výsledky, podpora a současnost) a byly vyzdvihnuty přednosti i nedostatky daných programů v určených oblastech.

U všech porovnávaných programů bylo jako hlavní cíl stanoveno snížení výskytu šikany na školách, přičemž každý z programů se tohoto cíle snaží dosáhnout rozdílným způsobem a prostředky. Jednou z možností se stalo vzdělávání pedagogů, druhou

práce se žáky a třetí spočívá v kombinaci obou přístupů. Zvolené zahraniční programy pracují se třetí možností, tedy kombinují práci se žáky a zároveň se zasazují o vzdělávání pedagogů. Výsledky, úspěšnost i popularita programů ukazují tento způsob velmi efektivním při řešení prevence šikany. České preventivní programy jsou naopak zaměřeny pouze jednostranně. To však striktně neznamená, že nenabízí kombinaci obou možností. Například organizace *DO SVĚTA* z. s. poskytuje i možnost vzdělávání učitelů, nicméně tato alternativa není součástí programů prevence šikany, ale je poskytnuta jako doplňková možnost nabízená danou organizací, kterou si školy mohou objednat. Jak již bylo zmíněno, Česká republika sice nabízí kvalitní programy prevence šikany, ale neposkytuje komplexní program, který by pracoval s kolektivem třídy a zároveň vzdělával pedagogy v oblastech šikany a učil je, jak s ní pracovat a předcházet jí.

Za zmínku stojí i porovnání s inovativním přístupem programu KiVa, který se při prevenci šikany zaměřuje na obránce. Při zkoumání programů vyšlo najevo, že české organizace prevence šikany s obránci také velmi výrazně pracují. Snaží se v dětech vzbudit odpovědnost, učí je umět se zastat a podporují jinakost. Tímto působením z žáků vytváří právě obránce.³⁵

U všech programů bylo shledáno použití přiměřených metod a forem práce, jež jsou uzpůsobeny žákům daných věkových kategorií a zároveň určují optimální směr pro dosažení vytyčených cílů. Tyto metody jsou tudíž přiměřené věku zúčastněných, dané situaci a zároveň jsou dostatečně efektivní. I díky tomu byly u všech programů zaznamenány kladné výsledky. U vybraných zahraničních programů probíhá evaluace průběžně a za pomoci dotazníků je možné výsledky převést do čísel, stejně je tomu tak i u českého programu *Minimalizace šikany*. Organizace v České republice, které vytvářejí programy proti šikaně v rámci programů samozřejmě evaluaci provádějí, ale jelikož odpovědné osoby ne vždy do škol docházejí pravidelně a dlouhodobě, není evaluace mnohdy dostatečně vypovídající.

Jako jedna z hlavních zásad efektivní primární prevence dle MŠMT je stanovena právě **dlouhodobost** programu. V tomto ohledu jsou české programy naprosto nedostačující. Program *Minimalizace šikany* sice působí na škole rok a zasazuje se o vzdělávání učitelů, kteří pak na škole zůstávají, tudíž by se mohlo zdát, že tím mají soustavnost

³⁵ Osobní rozhovor s lektory

prevence na škole ošetřenou. Nicméně učitelský sbor se na každé škole postupem času mění a i u stávajících zaměstnanců je potřeba nabyté znalosti a dovednosti „oprašovat“, s čímž už program nepočítá. Zodpovědnost za vzdělávání svých nově příchozích, ale i dlouhodobě zaměstnaných učitelů a také za inovování programu je tedy pouze na bedrech dané školy. Nemluvě o možné změně vedení školy či metodika prevence, který dohlíží na tvorbu programu proti šikaně na dané škole. Z hlediska dlouhodobosti jsou na tom nejhůře programy vytvářené konkrétními organizacemi v České republice. Ty mají sice vytvořenou dlouhodobou koncepci pro své programy, kdy se se žáky setkávají pravidelně několikrát do roka v každém ročníku, je však pouze na dané škole, zda bude mít o tuto dlouhodobou spolupráci zájem. Škola si často objednává pouze jednorázovou hodinu s lektorem, která sice dle koncepce programu bude kvalitně zpracovaná a účinná, nicméně pouze v krátkodobém měřítku. Dlouhodobost je nedostatek, který je v boji proti šikaně v České republice přehlížen. Tento fakt se však nedá vytknout samotným nabízeným programům proti šikaně, ale právě školám, které problematiku šikany nepovažují za problém, který je potřeba systematicky a dlouhodobě řešit, a hlavně mu předcházet.

Vybrané zahraniční programy jsou koncipovány dlouhodobě a lektori nejenže na škole zavedou program, ale i v něm systematicky pokračují a škole poskytují dlouhodobou podporu. V tomto vyniká především program KiVa, jenž působí dlouhodobě po celou dobu školní docházky.

Tím se dostáváme k poslednímu porovnávanému bodu, kterým je pokrytí a současnost programu. Zahraniční programy mají široké pole působnosti a dostanou se k velkému množství žáků po celé zemi, díky čemuž mají možnost na školách působit dlouhodobě a tedy i dlouhodobě ovlivňovat žáky v otázkách šikany a eliminovat tak její výskyt. Program KiVa byl vytvořen za přispění finského ministerstva školství, což přispělo k jeho rozšíření po celé zemi. V České republice neexistuje program, který by byl takto celoplošně rozšířen. Organizace, které programy vytvářejí, působí většinou regionálně a jak již bylo několikrát zmíněno, je jen na škole, zda si program rozhodne objednat a na jak dlouho. Nedostatečné využití preventivních programů potvrzuje diplomová práce *Prevence šikany na základních školách*³⁶, v jejímž výzkumu žádný z metodiků prevence nevedl využívání preventivního programu na své škole. Pomoc, jež školy

³⁶ NESNÍDAL, Petr. *Prevence šikany na základních školách*. Brno, 2012. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Vedoucí práce Doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

využívají, pochází maximálně od PPP, Policie ČR, Úřadu pro sociální a právní ochranu dětí apod.

Při vytváření této práce bylo předpokládáno, že české programy budou svou kvalitou vůči zahraničním zaostávat, že nebudou dostatečně kvalitní a bylo cílem navrhnout změny, které by pomohly k jejich vylepšení. Bylo zjištěno, že v České republice jsou nabízeny kvalitní programy, které mají potenciál. Přesto se nedá říci, že programy proti šikaně v České republice mohou těm zahraničním plnohodnotně konkurovat. V České republice totiž chybí komplexní program, který by zahrnoval všechny aspekty, jež napomáhají k účinnému řešení šikany na škole a který by měnil pohled na šikanu na škole dlouhodobě. Z tohoto důvodu nelze doporučit celostátní využití českých programů, i když by takové využití bylo v teoretické rovině možné.

10. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala programy prevence šikany, konkrétně programy českými a zahraničními a jejich vzájemným porovnáním. V teoretické části jsem vymezila pojem prevence, popsala problematiku šikany a zaobírala se prevencí šikany, která je východiskem pro porovnávané programy, jež jsou na ni zaměřeny.

V praktické části přišlo na řadu samotné porovnávání programů. V první řadě bylo třeba popsat vybrané programy a jejich výsledky. Na základě zjištěných informací o programech jsem vybrala kategorie pro samotnou komparaci a to: Hlavní cíle, Metody a formy práce, Spolupráce a doba trvání programu, Podpora školy, Evaluace a výsledky, Podpora a současnost. Na základě těchto kategorií jsem programy porovnávala a v diskuzi poté vyvodila výsledky porovnávání.

Původní domněnky o tom, že české programy nejsou dostatečně kvalitní a že jejich nedostatek byly sice vyvráceny, nicméně nedostatky českých programů vyvstaly také.

Pokud bych měla uvést pozitivní aspekt programů proti šikaně v České republice, musím zmínit přístup zaměřování se na obránce, což je jeden z hlavních pilířů finského programu KiVa, který svými výsledky a rozšířením dokazuje, že tento způsob prevence šikany je velmi efektivní. Tři ze čtyř porovnávaných programů prevence šikany v České republice tento přístup také aplikují a snaží se pomoci dětem překonat strach ze zastání se šikanovaného spolužáka.

Přesto je zde hned několik aspektů, ve kterých Česká republika oproti zahraničí zaostává. Jako hlavní nedostatek vidím malou rozšířenost programů a nedostatečný zájem o prevenci šikany na školách. Programy také nejsou dostatečně komplexní, zaměřují se pouze na jednu oblast a to vzdělávání učitelů nebo naopak práci pouze se žáky. Tento nedostatek by bylo možné lehce eliminovat, jelikož, jak již bylo zmíněno, programy nabízejí práci s učiteli i se žáky. Bohužel nikde není určeno, že škola, v případě jejího zájmu o program, musí mít zájem o obě možnosti.

Dalším nedostatkem v České republice je nedostatečně dlouhodobé působení programů na školách. Programy mají sice určenu dlouhodobou koncepci, nicméně nabízejí i jednorázovou, kterou školy velice často využívají. V teoretické části bylo zjištěno, že pro účinnost prevence šikany je důležitá dlouhodobost, jinak nebude dosaženo požadovaného účinku, případně bude účinek pouze krátkodobého trvání.

Je zřejmé, že všechny zmíněné nedostatky programů prevence šikany v České republice tedy nejsou problémem samotných programů a jejich nabídky, ale převážně celkového přístupu k prevenci šikany v České republice. V současné době je pouze na uvážení škol, zda se rozhodnou program objednat, jak moc budou pedagogický sbor a žáky nabádat ke spolupráci, a tudíž i to, jestli vůbec školy projeví zájem o řešení šikany.

Seznam použité literatury

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany na škole*. Praha: ISV, 2003. Pedagogika (ISV). ISBN 80-86642-08-9.

GULOVÁ, Lenka a Radim ŠÍP, ed. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada, 2013. Pedagogika (Grada). ISBN 9788024743684.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 9788024729923.

JIMERSON, Shane R, Susan M SWEARER a Dorothy L ESPELAGE. *Handbook of bullying in schools: an international perspective*. New York: Routledge, 2010.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. 255 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5.

KOLÁŘ, Michal, 1997. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.

KOLÁŘ, Michal. *Výcvik odborníků v léčbě šikany: sociální práce s kolektivy dětí a mládeže zasaženými šikanou*. Praha: Pražská vysoká škola psychosociálních studií, 2013. ISBN 978-80-904748-2-6.

KOWALSKI, Robin M., Sue LIMBER a Patricia W. AGATSTON, 2012. *Cyberbullying: bullying in the digital age*. 2nd ed. Malden, MA: Wiley-Blackwell. ISBN 9781444334807.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže. 2.*, aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5309-6.

Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu: 2005-2007: [informační a propagační brožurka]. Kladno: Aisis, 2008. ISBN 978-80-904071-2-1.

MIOVSKÝ, Michal, Tereza ADÁMKOVÁ, Miroslav BARTÁK, et al. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN ISBN978-80-7422-393-8.

MIOVSKÝ, Michal, Anna AUJEZKÁ, Iva BUREŠOVÁ, et al. *Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN ISBN978-80-7422-394-5.

MIOVSKÝ, Michal, Roman GABRHELÍK, Miroslav CHARVÁT, Lenka ŠŤASTNÁ, Lucie JURYSTOVÁ a Veronika MARTANOVÁ. *Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN ISBN978-80-7422-395-2.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-392-1.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha. Praha: Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8.

NESNÍDAL, Petr. *Prevence šikany na základních školách*. Brno, 2012. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Vedoucí práce Doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

NEŠPOR, Karel, Ladislav CSĚMY a Hana PERNICOVÁ. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag, 1999

OLWEUS, Dan, c1993. *Bullying at school: what we know and what we can do*. Cambridge, USA: Blackwell. ISBN 0631192417.

POLÍNEK, Martin Dominik. *Tvořivost (nejen) jako prevence rizikového chování: expresivně-formativní potenciál základního uměleckého vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4842-8.

PRICE, Megan, John DALGLEISH, *Cyberbullying: Experiences, Impacts and Coping Strategies as Described by Australian Young People*, Australia, Youth Studies Australia, 2010. ISSN: 1038-2569

RIGBY, Ken, 2002. *New perspectives on bullying*. Philadelphia, PA: J. Kingsley. ISBN 185302872x.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem na škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

SMITH, Peter K., D. J. PEPLER a Ken RIGBY, 2004. *Bullying in schools: how successful can interventions be?*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-82119-3.

SMITH, Peter K. a Sonia SHARP, 1994. *School bullying: insights and perspectives*. New York: Routledge. ISBN 0-415-10372-x.

SMITH, Peter K. *Violence in Schools: The response in Europe*. New York: RoutledgeFalmer, 2004.

SALMIVALLI, Christina a Elisa POSKIPARTA. *Making bullying prevention a priority in Finnish schools: The KiVa antibullying program*.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 9788073673130.

WATSON, Scott, Natalie VANNINI, Megan DAVIS, Sarah WOODS, Marc HALL a Kerstin DAUTENHAHN. *FearNot! An Anti-Bullying Intervention: Evaluation of an Interactive Virtual Learning Environment*.

Dokumenty MŠMT

Metodické dokumenty: Doporučení a pokyny. MŠMT [online]. 2013 [cit. 2018-01-15]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Strategie primární prevence 2013-2018 [online]. 2013 Dostupné z <http://www.msmt.cz/file/28077>

Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020 [online]. c2014 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf

Výchova ke zdraví na základních školách s důrazem na prevenci problémů působených návykovými látkami (MŠMT ČR RS 97 096)

Dokumenty dostupné z internetu

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020 [online]. c2015 [cit. 2017-03-06]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-3?highlightWords=DLOUHODOB%20D+Z%20M%20AR+VZD%20AL%20V%20N%20D+ROZVOJE+VZD%20AL%20VAC%20D+SOU-STAVY+%20CESK%20REPUBLICKY+OBD+2015+2020>

HAZELDEN. Olweus Bullying Prevention Program: Scope and Sequence. Violence Prevention Works [online]. Hazelden Publishing, 2007 [cit. 2018-07-04]. Dostupné z: [file:///C:/Users/Broad Band/Downloads/olweus_scope_and_sequence.pdf](file:///C:/Users/Broad%20Band/Downloads/olweus_scope_and_sequence.pdf)

KOLÁŘ, Michal. Český školní program proti šikanování. Státní zdravotní ústav [online]. 2005 [cit. 2018-07-04]. Dostupné z: <http://www.szu.cz/uploads/documents/czpz/psycho/konference/skolniprogram.pdf>

KOLÁŘ, Michal. Školní program proti šikanování. Státní zdravotní ústav [online]. 2003 [cit. 2018-07-04]. Dostupné z: <http://www.pppcb.cz/attachment/201009131328221513038444.pdf>

Internetové zdroje

BENIČÁKOVÁ, Jana, Kanadský vzdělávací systém. NICM: Národní informační centrum pro mládež [online]. 2018 [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: <http://www.icm.cz/kanadsky-vzdelavaci-system>

Education at a Glance. MŠMT ČR [online]. [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/publikace-education-at-a-glance-1>

Etické dílny®: Směrovka do života mladých [online], 2016. Praha [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <http://www.etickedilny.cz/>

Finland Pioneers Successful Science-Based Bullying Prevention Program. In: *Education World* [online]. 2012 [cit. 2017-02-11]. Dostupné z: http://www.educationworld.com/a_admin/rubin/effective-bullying-prevention-program.shtml

GARNER, Richard. Finland schools: Subjects scrapped and replaced with 'topics' as country reforms its education system. In: *Independent* [online]. 2015 [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/finland-schools-subjects-are-out-and-topics-are-in-as-country-reforms-its-education-system-10123911.html?cmipid=fb>

HAMPLOVÁ, Monika a Lenka CIRHANOVÁ, Norský a islandský vzdělávací systém. Česká škola [online]. Albatros media, 2016 [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2016/04/norsky-islandsky-vzdelavaci-system.html>

Hope for kids, z.s.: Naděje pro mladou generaci ČR [online], 2017. Praha [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <https://www.hope4kids.cz/>

MiŠ: Minimalizace šikany [online], Kladno [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/>

Kyberšikana na českých školách - výzkum, MiŠ: Minimalizace šikany [online]. Kladno [cit. 2018-12-23]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-dozvedet/fenomen-kybersikana/182-kybersikana-na-ceskych-skolach>

Nabídka prevence. DO SVĚTA [online]. [cit. 2018-01-15]. Dostupné z: <https://sites.google.com/view/dosveta/prevence?authuser=0>

NEVORALOVÁ, Monika. Prevence: Co je prevence. *Klinika adiktologie* [online]. Praha, 2011, 10. 08. 2011 [cit. 2018-04-17]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/377/3071/Co-je-prevence>

POLÁK, Jan. Finské školství pohledem začínajícího učitele. In: *EDUin* [online]. 2015 [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <http://www.eduin.cz/clanky/finske-skolstvi-pohledem-zacinajiciho-ucitele/>

Portimo: Centrum prevence CéPéčko [online], Nové město na Moravě [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <http://www.portimo.cz/cp.php>

Roots of Empathy [online], Kanada [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <http://rootsofempathy.org/>

Schools in Norway: The Norwegian education system, 2003. Just Landed [online]. [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <https://www.justlanded.com/english/Norway/Norway-Guide/Education/Schools-in-Norway>

Šikana: Rodiče pozor! Šikana mezi dětmi je skryté nebezpečí!, 2018. Policie České republiky [online]. Praha [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

Zdroje obrázků

Obrázek 1

MARTANOVÁ, Pavlas, 2011. Všeobecná x selektivní x indikovaná školská primární prevence. Národní ústav pro vzdělávání [online]. 2014 [cit. 2018-12-23]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/co-je-skolska-primarni-prevence-rizikoveho-chovani/vseobecna-x-selektivni-x-indikovana-skolska-primarni-1>

Obrázek 2

MiŠ: Minimalizace šikany [online], Kladno [cit. 2018-2-23]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/>

Obrázek 3

Etické dílny®, 2017. Hope for kids, z.s.: Naděje pro mladou generaci ČR [online]. Praha [cit. 2018-12-23]. Dostupné z: <https://www.hope4kids.cz/eticke-dilny/>

Obrázek 4

DO SVĚTA [online], [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <https://www.dosveta.org/>

Obrázek 5 a 6

Nabídka prevence, DO SVĚTA [online]. [cit. 2018-02-23]. Dostupné z: <https://sites.google.com/view/dosveta/prevence?authuser=0>

Obrázek 7

Loga a piktogramy, Portimo o.p.s. [online]. Nové město na Moravě [cit. 2018-02-23].
Dostupné z: http://www.portimo.cz/loga_a_piktogramy.php

Obrázek 8

Olweus Bullying Prevention Program, Champlain Valley Educational Services [online]. [cit. 2018-12-23]. Dostupné z: <https://www.cves.org/special-education/student-support-initiatives/olweus-bullying-prevention-program/>

Obrázek 9

Roots of Empathy, Twitter [online]. [cit. 2018-12-23]. Dostupné z: https://pbs.twimg.com/profile_images/984421339132866560/XJva-GuKY_400x400.jpg

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Rozdělení prevence v úrovních	10
Obrázek 2 - Logo Minimalizace šikany	29
Obrázek 3 - Logo Etické dílny®	36
Obrázek 4 - Logo DO SVĚTA z. s.	37
Obrázek 5 - Tematické bloky primární prevence.....	38
Obrázek 6 – Komponovaný blok primární prevence	39
Obrázek 7 - Logo Centra prevence CéPěčko	39
Obrázek 8 - Logo OBPP	44
Obrázek 9 - Logo Roots of Empathy	49

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Hradecký model.....	35
Tabulka 2 - Preventivní programy českých organizací.....	42
Tabulka 3 – Shrnutí programu OBPP	46
Tabulka 4 – Shrnutí programu KiVa.....	48
Tabulka 5 - Shrnutí hlavních cílů vybraných programů	55
Tabulka 7 - Shrnutí metod a forem práce vybraných programů	56
Tabulka 8 - Shrnutí spolupráce v rámci programu.....	57
Tabulka 9 - Shrnutí podpory pro školy	59
Tabulka 10 - Shrnutí evaluace a výsledků programů.....	60
Tabulka 11 - Shrnutí pokrytí a současné podoby programů	61

Seznam příloh

Příloha č. 1

Ukázka konkrétního školního programu proti šikanování³⁷

(Vychází ze 13 komponent Speciálního programu proti šikanování M. Koláře.)

Vnímáme šikanu jako jev, který doprovází společnou výchovně vzdělávací činnost. Nechceme před ním zavírat oči a tvrdit, že u nás není. Naopak, chceme být připraveni vytvářet takové prostředí, ve kterém se šikaně nedaří a ovládat takové metody, přístupy a techniky, abychom všechny podoby rozvíjející se šikany dokázali včas objevit a minimalizovat.

Organizace a řízení školy

Otázka prevence šikany a její minimalizace úzce souvisí s dobrou komunikací jednotlivých pracovníků školy. Organizace chodu školy musí umožňovat častou a pružnou komunikaci o problémových jevech.

Komunikace

1. Pravidelně – na střeďeční poradě je jedním z bodů otázka šikany (čeho si kdo všimnul za uplynulý týden, na koho je potřeba dávat pozor).
2. Průběžně – kdokoliv z pracovníků, který si všimne příznaků nezdravých vztahů a nevhodného chování k některému z žáků, neprodleně to sdělí třídnímu učiteli (případně i vychovatelce) a vedení školy. Následuje zosťrené sledování vytipovaných žáků a komunikace o jejich projevech.
3. Dotahování – po vyřešení případu shrnout postupy a výsledek řešení – poučení pro celý sbor.

Složení užšího realizačního týmu

Třídní učitel, preventista sociálně patologických jevů, výchovná poradkyně, vedení školy, vychovatelka (v případě, že žák je ve školní družině).

³⁷ Minimalizace šikany: shrnutí pilotního projektu: 2005-2007: [informační a propagační brožurka]. Kladno: Aisis, 2008. ISBN 978-80-904071-2-1.

Vytipování rizikových míst, jejich průběžné sledování a přijetí opatření ke snížení rizik

WC, chodba ve školní jídelně, chodby „za rohem“, školní bufet, zavřené dveře tříd během přestávky, hřiště, školní dvůr, šatny v tělocvičně.

Vzdělávání pedagogických pracovníků a budování týmu

- a) Účast na vzdělávacích akcích a seminářích

12 členů pedagogického sboru je zapojeno do projektu MIŠ.

Učitelé se průběžně zúčastňují dalších akcí a projektů (Respektovat a být respektován, Kritické myšlení, PAU atd.).

Informace z jednotlivých seminářů jsou zprostředkovány ostatním pracovníkům včetně poskytnutí studijních materiálů, sumarizace nových námětů a poznatků (vytvoření materiálů pro učitelskou knihovnu).

Pracovníci školy znají důležitost prevence (vytváření bezpečného prostředí a rozvíjení zdravých vztahů mezi žáky) i postupy řešení při zjištění problémů.

Pracovníci školy vědí, jak vypadají příznaky nezdravých sociálních vztahů a vědí, jak mají vhodně reagovat na příznaky či projevy šikany. Znají 5 fází šikany. Vědí, které reakce jsou nevhodné a neefektivní a nepoužívají je.

Pracovníci školy si uvědomují důležitost zvládnutí efektivní komunikace, práce s pravidly, metody výběru atd. jako podmínek rozvoje bezpečného prostředí.

- b) Budování týmu

Společné prožitkové akce pro celý sbor (DEEP, GO, Mikuláš, Den učitelů, závěr školního roku, víkendové setkání sboru a rodin).

Preventivně výchovná činnost žáků

S třídními kolektivy se pracuje na rozvoji pozitivních mezilidských vztahů. Za jejich rozvoj odpovídají především třídní učitelé, kteří dle možností a konkrétní situace ve třídách najdou odpovídající organizační formy (třídnické hodiny, hodina OSV v 6. třídách, síť kurzů, úvodní kurz na začátku školního roku – alespoň jeden den, vícedenní akce atd.).

Žáci vědí, co je a co není šikana a jak se zachovat, když se v jejich blízkosti objeví.

Spolupráce s rodiči

Škola se snaží systémově spolupracovat s rodiči těmito prostředky:

- Pořádání vzdělávacích seminářů pro rodiče (hlavně žáků 1. a 6. tříd)
- Vzájemné informování
 - ze strany školy v případě, že se šikana objeví
 - ze strany rodičů v případě, že zpozorují nějaký problém
- Spolupráce při řešení problémů
- Konzultační dny
- Dny otevřených dveří
- Klub rodičů a přátel školy, školská rada
- Zpravodaj pro rodiče
- Školičky pro předškoláky
- Zapojení rodičů do akcí školy

Školní poradenské služby

Poradenské služby na škole poskytují:

- Výchovný poradce
- Preventista sociálně patologických jevů

Ideální je, pokud na škole působí na poloviční úvazek i školní psycholog, speciální pedagog, příp. etoped.

Spolupráce se specializovanými zařízeními

Škola může spolupracovat i s dalšími institucemi:

- Pedagogicko-psychologickou poradnou
- Dětským diagnostickým ústavem
- Organizacemi poskytujícími spolupráci například v oblasti sociometrie apod.
- Zdravotnickým ústavem
- Odborem péče o dítě městského úřadu
- Odborem sociální prevence (rovněž městského úřadu?)
- Odděleními prevence kriminality městské policie a Policie ČR
- Linkou důvěry
- apod.

Prevence ve třídnických hodinách

Třídní učitelé se při třídnických hodinách zaměřují na činnosti rozvíjející pozitivní vztahy a provádějí zpětnou vazbu uplynulého období s rozbohem. Žáci jsou seznamováni s následujícími tématy a jsou u nich rozvíjeny tyto dovednosti:

- Co je a co není šikana.
- Co je a co není „bonzování“.
- Jakým způsobem se zastat oběti.
- Jak vhodným způsobem vyhledat pomoc dospělého.

Prevence ve výuce

Všichni učitelé vnímají důležitost vytváření bezpečného prostředí. Kromě práce ve svém předmětu se soustředí na rozvoj pozitivních vztahů. Umožňují rozvoj spolupráce i zpětnou vazbu.

Žáci by měli znát a umět pracovat v komunitním kruhu, při skupinové práci, vyjadřovat se slušně a otevřeně při zpětné vazbě atd.

Pracujeme s pravidly tříd a dynamikou třídního kolektivu.

Učitelé se snaží vyhnout technikám a metodám, které neúčelně vytvářejí či zvyšují napětí a následně vytvářejí potřebu uvolnit (vybít si) negativní energii např.:

- veřejné vyhlašování výsledků písemných prací
- srovnávání jednotlivých žáků a tříd
- ironizování, zesměšňování
- nenaplněné hrozby, častý křik
- nehlášené písemné práce
- vytváření stresového prostředí při učení

Prevence ve školním životě mimo vyučování

Zde se jedná především o prevenci o přestávkách. Dozory musí se zvýšenou intenzitou sledovat riziková místa. V případě mimoškolní akce budeme spolupracovat s městským úřadem a městskou policií.

Příloha č. 2

PROGRAMY	MŠ 5-6 let	I. stupeň					II. stupeň			
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
ED1-01: Jak se máš?										
ED1-02: Hrajeme si spolu										
ED1-03: Jak se chránit v nebezpečných situacích?										
ED1-04: Budme kamarádi										
ED1-05: Jak být v pohodě se sourozenci?										
ED1-06: Jak se stát dobrým kamarádem?										
ED1-07: Jak mít pěkný vztah s rodiči?										
ED1-08: Jak překonat starosti ve škole?										
ED1-09: Co dělat se svým vzhledem?										
ED1-10: Jak správně naložit se svými penězi?										
ED1-11: Jak správně využívat IT a média?										
ED2-01: Život v mediální džungli										
ED2-02: Moc slova										
ED2-03: Přátelé										
ED2-04: Rodina										
ED2-05: Pohoda a klídek bez tabáčku										
ED2-06: Image, nebo charakter?										
ED2-07: Peníze, peníze, peníze										
ED2-08: Kdo jsem?										
ED2-09: Vážíš si svého těla, nebo ho zneužíváš?										
ED2-10: Předsudky										
ED2-11: Stáří – děs, nebo výsada?										
ED2-12: Sex, láska a vztahy										
ED2-13: Morální bludiště										